

OVER TAAL

- 03** Interview
Paul Van Hauwermeiren: Bargoens: geheimtaal in de vergetelheid - Bruno Comer
- 06** Taalwerk
Ergentjes: Verkleinvormen bij bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden - Bert Cappelle
- 09** Taalkronkels
Openingsbod - Albert Oosterhof
- 10** Idioom & Co
Waar zit Veldhuyzen van Zanten? Over het idioom van interculturele communicatiekundigen - Albert Oosterhof
- 12** Broodje taal
(St)of tot nadenken - Els Hendrickx
- 14** Interview
Ghislain Duchâteau: taalvaardigheid in het onderwijs van het Nederlands - Bruno Comer
- 17** Taalwerk
Onnederlands Nederlands vol puisten en kraters: Nederlanders over het Nederlands in Vlaanderen - Marc van Oostendorp
- 20** Dossier
Met open vizier. Meer aandacht voor taalvariatie in media en onderwijs in Vlaanderen - Steven Delarue
- 23** Te boek
Het mooiste boekje - Albert Oosterhof
Boeken voor de journalist in spe - Albert Oosterhof
Ja tarara! - Natalie Hulsen
- 27** Column
Hoe noem je zo'n dingetje? - Hugo Brouckaert
- 28** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands - Natalie Hulsen

Tijdschrift over taal,
tekst en communicatie

Interview

Paul Van Hauwermeiren over Bargoens: geheimtaal in de vergetelheid

BRUNO COMER

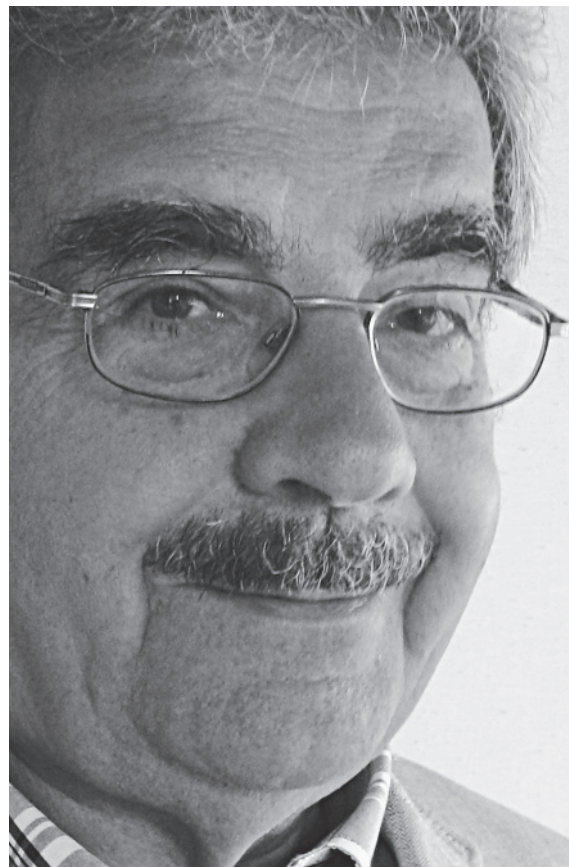
In de woonkamer van Paul Van Hauwermeiren staat een beeldhouwwerk van Lieven D'Haese: drie mannen die kennelijk in druk gesprek zijn. 'Strange talking men' heet het. Het kunstwerk is een verwijzing naar de filologenarbeid die onze gesprekspartner na zijn pensionering heeft aangevat. Hij is zich gaan verdiepen in het Bargoens. Zijn onderzoek heeft een aantal merkwaardige resultaten opgeleverd.

Dr. Paul Van Hauwermeiren was als hoogleraar verbonden aan de Provinciale Hogeschool voor Vertalers en Tolken in Gent, waar hij in 1987 directeur werd. Toen acht jaar later de provincie Oost-Vlaanderen haar instellingen voor hoger onderwijs in de Gentse Mercatorhogeschool onderbracht, werd Van Hauwermeiren er algemeen directeur tot aan zijn pensionering in 2001. Pas tien jaar geleden is hij zich gaan verdiepen in de studie van het Bargoens.

Vooraf het veldwerk bij Bargoenssprekers, maar ook het vele zoekwerk trekt hem aan: 'Om het Bargoens te leren kennen, moet je de boer opgaan en contact zoeken met informanten. Er komt ook speurwerk naar geschreven bronnen bij kijken.' Die studie is trouwens nog min of meer braakliggend terrein. 'Hoewel er over het Bargoens ruim tweehonderd publicaties verschenen zijn, kan haast niemand zich iets bij het woord *Bargoens* voorstellen.'

Geen volledige taal

Het Bargoens is geen volledige taal. Het heeft geen eigen zinsbouw of uitspraak. 'Het is een nogal beperkte verzameling woorden die verwijzen naar onderwerpen waarover volgens de groepsconventie niet gesproken mocht worden in een taal die ook oningewijden konden verstaan', verduidelijkt Paul Van Hauwermeiren. Sommige van die woorden zijn ontleend aan vreemde

talen, vooral het Jiddisch van joodse immigranten uit Centraal-Europa en het Frans. In het Brussels Bargoens bijvoorbeeld: *sukker* dronken < Jidd < Hebr. *sjikou* dronken; *foesjaar* grijsaard < Fr. *vieillard*. Andere woorden hebben er alleen maar een specifiek Bargoense betekenis bij gekregen, bijvoorbeeld: *skaaveeger* ('duivel') en *blinkduus* ('zakhorloge'). Vrij talrijk zijn ook de woordvormingen (*raaive* voor *schraaive* ('schrijven')) en de gevallen van woordvorming door samenstelling (*stoemp-schôit* 'stootkar') en afleiding (*springerik* 'kikvors').

Geheimtaal

Bargoens groeide organisch, aanvankelijk in het gesloten milieu van de landlopers en later bij de ambulante

handel. De grootstedelijke onderwereld was dan weer een biotoop voor de criminele variant van de taal. Zowel de mercantiele variant van het Bargoens, de kramertaal, als de meer criminele dieventaal was een groepstaal, het sociolect dat de jongens (en meisjes) van de vlakke, de bajesklanten, de straathandelaars, de reizigers (vroeger woonwagenbewoners, nu meestal kampers) met hun kompanen spraken. Het was ook de geheimtaal waarmee ze bijstaande oningewijden buitensloten en bedrogen. Door het natuurlijke karakter onderscheidde hun Bargoens zich van de kunstmatige codetaal van de geheime en diplomatieke diensten.

In zijn vijfhonderdjarig bestaan was het Bargoens de geheimtaal van erg uiteenlopende randgroepen. Vanaf de negentiende eeuw komt vooral het mercantiele Bargoens van rondtrekkende handelaars en handwerkers in beeld. Toen zij zich min of meer settelden, kreeg hun Bargoens een dialectische uitspraak en een deels plaatselijke woordenschat. 'In de streek van Tienen werd vijftig jaar geleden nog Bargoens gesproken door de Pottefers. Die pottenreparateurs liepen de dorpen af en reparaerden gebarsten aardewerk. Ze meldden zich aan met de vraag "Pots à faire?" In de Groenstraat, een vroeger straatdorp dat nu deel uitmaakt van Landgraaf, houdt de Bargoensjkloeb 'ut Keietkwieëste' (het Groenstraatbargoens) kunstmatig in leven.'

Geen unicum in Europa

Terwijl in het Nederlandse taalgebied het Bargoens gerust een unicum genoemd kan worden, bestaan in onze buurlanden wel vergelijkbare geheimtalen: 'Denk aan het argot in Frankrijk, bekend uit het werk van François Villon en Victor Hugo; het Cant in Engeland en het Rotwelsch in de Duitstalige landen. Met dat laatste is het Bargoens genealogisch verwant. Zo heeft het Brussels Bargoens uit de eerste helft van de twintigste eeuw een paar tientallen woorden met het Rotwelsch gemeen, sommige in een ietwat andere vorm of met een enigszins andere betekenis: *aggele* ('het avondeten gebruiken'), *bôize* ('drinken'), *flosse* ('plassen') en *moll* ('dood') vind je in het Hoogduitse *Liber Vagatorum* van 1510 terug als *acheln* ('eten'), *busen* ('drinken'), *flösseln* ('verdrinken') en *moll* ('dood').'

Om het Bargoens te leren kennen,
moet je de boer opgaan.

Leven na de dood

Het Bargoens heeft zijn geheimtaalkarakter niet weten te bewaren. Toen de bedelarij, de straathandel en de traditionele ambulante beroepen verdwenen, was de kramertaal niet langer van belang voor de communicatie binnen de groep. De rondreizende handelaars en handwerkers van weleer vonden een vaste stek, meestal in

een achterbuurt. Hun kinderen gingen naar school en Bargoens werd er niet op prijs gesteld. De dieventaal verloor aan belang door de 'internationalisering van de criminaliteit en de prostitutie'. De waardeloos geworden Bargoense woorden werden te grabbel gegooid en opgepikt door de volkstalige omgeving. Soms vonden ze via de volkstaal hun weg naar de standaardtaal. *Bajes* ('gevangenis'), *dokken* ('geven'), *luimen* ('slapen'), *gajes* ('mensen') en *mokke* ('meisje') zijn enkele voorbeelden van woorden die je nog in het Bargoens van de reizigers kunt horen, maar die ook tot de standaardtaal zijn opgeklommen. Recenter zijn als gevolg van de seksuele revolutie heel wat Bargoense woorden voor 'geslachts-gemeenschap hebben' via de Amsterdamse volkstaal tot het Standaardnederlands doorgedrongen, zoals *fietsen*, *fleppen*, *jenzen*, *kezen*, *kofferen*, *palen*, *pennen*.'

Nauwelijks bestudeerd

Het geheim(zinnig)e Nederlands sociolect dat we Bargoens noemen, is in vergelijking met de Nederlandse dialecten nauwelijks bestudeerd. Bargoenssprekers willen hun groepstaal niet prijsgeven aan pottenkijkers uit de hen vijandig gezinde burgerlijke maatschappij. Taalminnaren toonden echter wel belangstelling voor het eigen dialect, maar niet voor het dieventaaltje van woonwagenvolk waarmee een fatsoenlijk burger zich niet inliet. Die wederkerige minachting, dat wederzijdse wantrouwen, de vooroordelen en de onwetendheid over de leefgewoonten, de normen en waarden van de andere partij behoren nog niet helemaal tot het verleden. Onderzoekers en hun informanten zitten dus zelden op dezelfde golflengte. De demonen uit het verleden blijven bestaan en er moeten heel wat psychologische hindernissen overwonnen worden om echt in contact te komen met Bargoenssprekers.

'Je kunt als onderzoeker het best met een klein groepje informanten tot een gezellig gesprek proberen te komen', meent Paul Van Hauwermeiren. 'Een anekdote brengt al gauw een nieuw woord ter sprake en zo kun je je bronnenmateriaal uitbreiden. Naarmate je zelf meer termen kent, wek je meer vertrouwen. De informanten gaan dan spontaan nader in op het gespreksonderwerp. Maar het blijft moeilijk. Bij de reizigers wil wel eens iemand uitpakken met zijn uitgebreide Bargoense woordenschat, maar bijvoorbeeld oudere vrouwen en weduwen van een schroothandelaar, kermisreiziger of marktkramer die goed geboerd heeft, verzwijgen maar liever dat ze vroeger Bargoens gesproken hebben. Voornamelijk "vuile woorden" willen ze niet meer in de mond nemen.'

Geen methodiek

Voor het (sporadische) onderzoek van het Bargoens heeft zich geen geëigende methodiek ontwikkeld. In de twintigste eeuw is er wel op een min of meer systematische wijze materiaal verzameld, maar dan alleen in de Hollandse grote steden, in het kader van de criminaliteitsbestrijding. Buiten Holland werd het Bargoens woordma-

teriaal vooral opgetekend door taalminnaren. Bij de meesten van hen hebben we er het raden naar hoe hun woordenlijsten tot stand gekomen zijn. Ze geven ons dus geen eenduidig antwoord op de taalsociologische vraag ‘Waar en wanneer werd het opgetekende Bargoens gebruikt en door wie?’

Eind negentiende en begin twintigste eeuw beschreven nogal wat auteurs van realistische verhalen en romans het leven in de volkswijken en ze gebruikten daarbij Bargoense woorden voor de couleur locale.

De eerste publicatie over het Bargoens in boekvorm was van de hand van Isidoor Teirlinck (1851-1934), de vader van de dramaturg Herman Teirlinck (1879-1967). ‘Ik kon de hand leggen op een exemplaar van Teirlincks vrijwel onvindbare *Woordenboek van Bargoensch* uit 1886. In dit werkexemplaar had hij jarenlang met zijn kroontjespen toevoegingen voor een tweede druk aangebracht. Die is er nooit gekomen, maar het exemplaar hielp me wel op weg naar verder onderzoek.’

We moeten dit talige erfgoed aan de vergetelheid onttrekken.

Talig erfgoed

Vanaf de late negentiende eeuw was er vrij veel belangstelling voor het Bargoens, maar echt wetenschappelijk onderzoek is er nauwelijks gedaan. Intussen wordt de min of meer geheime groepstaal nog maar mondjesmaat gesproken, wat het er niet gemakkelijker op maakt.

Toch ziet Paul Van Hauwermeiren twee belangrijke redenen om met het onderzoek door te gaan. ‘Het Bargoens is een taalkundig belangwekkend onderzoeksobject. Vroeger met een niet geringe maatschappelijke relevantie, nu nog altijd een merkwaardig taalfenomeen, met een heel eigen stijlwaarde. Zo vind je er veel dier-, voorwerp- en stofnamen afgeleid met een suffix waarmee je in het Nederlands alleen persoonsnamen vormt, zoals: *dieperik* kelder (Weert, Zele), *graf* (Roeselare); *lengeling* worst<*lang* (Nijmegen); *schuimerink* zeep (Haaksbergen); *broeder* nest (Brussel). De van een adjectief afgeleide woorden geven het Bargoens een zintuiglijk karakter, de werkwoordsafleidingen maken de woorden erg dynamisch.’

Ook in volkscultureel opzicht is het Bargoens belangrijk. ‘Als we betekenissen van de woorden in een bron thematisch groeperen, krijgen we een beeld van de gesloten gemeenschap waaruit die bron afkomstig is: zo komen we te weten waarover de leden van de groep bij voorkeur praatten in hun geheime groepstaal.’

Nu het Bargoens haast door niemand meer gesproken wordt, is het steeds meer iets waardevols uit het verleden dat spoorloos dreigt te verdwijnen. ‘Bargoens is talig erfgoed. We moeten het aan de vergetelheid onttrekken’, besluit Paul Van Hauwermeiren.

De lectuur van een woordenlijst Brussels Bargoens levert een aantal pittige constatering op:

- *Keigel* (‘fles’) is een metonymie op grond van de vormovereenkomst tussen een fles en een kegel. Andere metoniemen zijn *sleiper* (‘staart’) en *spannerik* (‘broeksriem’).
- Een *kind dat schriefft* zou een metafoor zijn voor een goed gevulde portefeuille die wil gepakt worden zoals een kind dat weent.
- Een *bloembeere* is een pomp (verbastering van *plomberie*)
- Met een *biener me grandige labbers* wordt een paard met grote oren bedoeld, met andere woorden een ezels.
- Een *bollerik* is een auto en een *bollerik van den aaizer* een spoorwagon. Het *aaizer* verwijst naar het Franse *chemin de fer*.
- Inwoners van Anderlecht, beroemd voor zijn slachthuis, werden *verrekers* genoemd, waarschijnlijk een verbastering van *verkes* (varkens).
- Voor een liefdadigheidszuster werd de term *nostergiese* bedacht, waar je het Nederlandse Paternoster in terugvindt. *Nosteren* betekent overigens bidden.
- Een onomatopee (klanknabootsing) komt ook voor in het Bargoens. Zo is een stop van een fles *ne poef*.
- In *chanterik* (gendarm) herken je het woord *champetter*.
- Een *sampeteer* is een contaminatie van het Franse *sapeur* (geniesoldaat) en *pompier* (brandweerman).

De letterkundige Prudens Van Duyse (1804-1859), de man van ‘De Tael is gansch het Volk’, bracht in de negentiende eeuw het Bargoens in de belangstelling. Hij stelde zelfs de tekst van een Bargoens drinklied op:

O mosken, dokt ‘en klipken roey:
't Maest kantiger as flens.
Ge sjoert hier eens ‘en leutige koeij.
Wy fokken naer zoo lens.
W’en zyn ze leven ‘buizen beu.
En zyt veur geen doddigheid peu
Sa, knullen, buist, tralallala,
Tralallala lalderala.

Vertaling:

Eh, meisje, schenk een pintje bier
't Is lekkerder dan melk
Zie hier de mannen van plezier
We trekken her en der
We drinken nog een leven lang
En wees maer voor geen herrie bang
Sa, jongens, drink, tralallala
Tralallala lalderala

Bibliografie

Al deze voorbeelden zijn geput uit twee boeken van Paul Van Hauwermeiren:

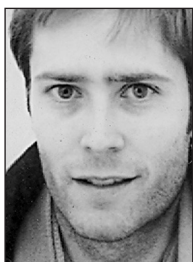
Treuwelde gij Brigade? Bargoens van Zele in literaire teksten, Provinciebestuur Oost-Vlaanderen (Gent, 2009)

Bergades, Brussels Bargoens, Academie voor het Brussels (Brussel, 2010)

Afgelopen najaar verscheen: Paul Van Hauwermeiren, *Bargoens Zakwoordenboek*, Artus, Antwerpen 2011.

Ergentjes: Verkleinvormen bij bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden

BERT CAPPELLE

Wat de ANS erover zegt

De *Algemene Nederlandse Spraakkunst* erkent verkleinwoordvormen van bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden eindigend op *-jes* (*droogjes*) en op de varianten *-pjes* (*kalmpjes*) en *-(e)tjes* (*eventjes, stilltjes*). Deze variatie in verkleinuitgangen is dezelfde als die bij meervoudige zelfstandige naamwoorden. De keuze voor een bepaalde uitgang hangt gewoon af van de vorm van het grondwoord, en daar is op zich dus niets bijzonders aan. Op basis van *straks*, merkt de Algemene Nederlandse Spraakkunst (ANS) nog op, kunnen we *strakjes* vormen en *samen* levert *saampjes* op. We kunnen hieraan toevoegen dat je van *voorzichtig* ook het verkorte *voorzichtjes* kunt maken en dat je *heel af en toetjes* een heuse bijwoordelijke groep kunt verkleinen. Voorts wijst de ANS op regionale variatie: in het westen van Nederland komt in informeel taalgebruik *-ies* voor (*leukies, saampies, zachies*) en vooral in Vlaanderen treffen we soms de overigens archaïsche en literaire vorm *-(e)kens* aan (*zachtkens, stillekens, allengskens*). Nieuw is het procedé zeker niet, want in Middelnederlandse teksten vinden we al *sachtkine, stillekine*, enzovoort.

Maar waarom gebruiken we nu die verkleinvormen? 'De aldus gevormde woorden hebben vaak een affectieve of een ironische betekenis,' zo schrijft de ANS in §12.5.1, evenwel zonder verdere toelichting. Wat de 'affectieve betekenis' betreft, vond ik interessante aanzetten tussen de antwoorden op de vraag 'Wie gebruikt *strakjes*?', die iemand op het discussieforum www.goeievraag.nl stelde. Daar kwam naar boven dat

we verkleinwoordvormen als *strakjes* vaak gebruiken als we tegen kleine kinderen praten, dat ze vriendelijker of tederder klinken dan de onverkleinde vormen en dat ze de gezelligheid en de goede sfeer benadrukken. Een van de respondenten stelt terecht dat je wel zegt 'Strakjes lekker kopje thee' maar niet 'Strakjes lekker de belasting overmaken'.

Na de komma

Het gebruikelijke instrumentarium van taalkundige termen en concepten is pijnlijk ontoereikend wanneer we zulke intuïties rond gevoelswaarden van woorden of woorddelen in een meer formele metataal willen gieten. Een poging daartoe werd recent toch ondernomen in een verrassend beknopt doctoraal proefschrift aan de universiteit van Oxford (Antonio Fortin, 2011, *The Morphology and Semantics of Expressive Affixes*), dat onder meer gaat over de Caraïbisch-Spaanse verkleinvorm afgeleid van *ahora* ('nu'). Hierin wordt een theorie ontwikkeld met algebraïsche bewerkingen die – ik vind het niet uit – berekeningen van de uitdrukingskracht van woorden mogelijk maakt tot op vier cijfers na de komma. Als ik eens wat tijd heb, probeer ik het misschien te begrijpen. Wat verder die 'ironische betekenis' wel mag zijn waar de ANS het ook over heeft, is me ook niet meteen duidelijk, want op zich kan een woord normaal niet iets ironisch *betekenen*. Het gebruik ervan kan hooguit ironisch zijn, in weerwil van de eigenlijke betekenis. Laten we dus gewoon maar even naar de feiten kijken.

Heel wat bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden die een verkleinuitgang kunnen krijgen, lijken te neigen naar de benedenwaarde op een of andere schaal, zoals geluidsterkte, energie, zichtbaarheid, enzovoort. We vinden dus vaak *kalmpjes*, *lichtjes*, *rustigjes*, *stiekempjes*, *stilletjes*, *zoetjes*, maar zelden of nooit *ergjes*, *flagrantjes*, *hardjes*, *heftigjes*, *luidjes*, *levendigjes*, *opvallendjes* of *wildjes*. Vaak wordt die benedenwaarde als een soort norm ervaren, en bijvoeglijke naamwoorden en bijwoorden die een toestand of graad aanduiden die van die norm afwijkt, kunnen moeilijk een verkleinend suffix krijgen. Daarom hebben we *braafjes*, maar niet *stoutjes*, tenzij de ondeugendheid niet als bijzonder storend wordt aangevoeld, zoals in deze zin uit een blog:

... *Ik was alleen naar de Microbrewery gegaan en wat stoutjes aan de praat geraakt met een grafisch ontwerper uit Quito ...* (www)

Hier klinkt een niet echt gemeend ‘naughty, naughty me’ in door. Misschien is dit dus wel de ironie waarvan sprake in de ANS. Naast het vrij onconventionele horen we wel vaker *gekjes*, *zotjes* of *dolletjes* voor normafwijkend gedrag dat we met de mantel der liefde bedekken. Ik vond op het internet zelfs een voorbeeld met *keihardjes*, in een context waarin dat als iets fijns wordt ervaren:

vanavond keihardjes jammen en dat nummer perfectioneren (www)

Braafjes in de zin van ‘eerlijk, gehoorzaam, welgemanierd, enzovoort’ duidt een deugdelijke eigenschap of houding aan, maar het kan al gauw als het tegendeel van opwindend of avontuurlijk worden opgevat. Wie iemand of iets *nogal braafjes* noemt, schrijft de appreciatie van de benedenwaarde als iets wenselijks namelijk toe aan iemand anders, maar neemt er zelf afstand van. Zo ook bij *gewoontjes*, *makjes*, *saaitjes*, *simpeltjes*. Zou het kunnen dat we hier pas echt in het ironische gebruik van het suffix zijn aanbeland? Zaken of daden die niet veel om het lijf hebben, kunnen we aanduiden als *flauwtjes*, *magertjes*, *povertjes*, etc. Wat je met het achtervoegsel dan te kennen geeft, is zoiets als: ‘misschien dat iemand anders het wel weet te smaken, maar ik alleszins niet’. *Iets dunnetjes overdoen* heeft zelfs een wat sarcastische ondertoon. De beoogde betekenis strookt niet met de verkleinende uitgang, die

in wezen goedkeurend is. Inzoverre dat het spottende misprijzen ingebakken is in de meeste van deze diminutiva, kunnen we de ANS dan toch gelijk geven, namelijk dat ze echt een ironische betekenis hebben. *Nu is het welletjes!* betekent ook dat iets al lang genoeg niet goed is geweest.

Cool factor

De norm hoeft niet noodzakelijk een benedenwaarde te zijn. Denk aan de temperatuurschaal. *Warmpjes* is wenselijk, zeker als je figuurlijk *er warmpjes bij zit*. *Frisjes* is ónder de norm, maar wijkt er te weinig van af om onaangenaam te zijn. Opnieuw leggen we toeschikkelijkheid aan de dag bij die afwijking. *Bijtend koudjes* zul je niet zeggen. Wel zeggen we dat iemand *koeltjes* reageert als de reactie in kwestie onverschillig en niet hartelijk is. Hoewel de temperatuurschaal als basis dient voor de metafoor, kunnen we hier ook denken aan de benedenwaarde op een schaal van uitbundigheid. Andere typische verkleinwoorden voor reacties die de enthousiasm-o-meter niet hoog doen uitslaan, zijn *schampertjes* en *zuurtjes*. Hier zijn een paar voorbeelden:

Tien jaar geleden deden journalisten nog schampertjes over de invloed van internet; nu weet elke journalist dat internet bij het werk hoort. (www)

... de kinderloze vriendinnen die zuurtjes reageren op haar zwangerschap (www)

Met die verkleinvormen distantiëren we ons van een positief beeld (‘flegmatiek’, ‘laconiek’, ‘nuchter’, ‘beheerst’) dat zo’n onbewogen houding eventueel teweeg kan brengen. Dat doen we minder duidelijk als we zeggen dat iemand iets *droogjes* opmerkt of *fijntjes* ergens op wijst, want een zakelijke maar tegelijk gevatte respons kan bijdragen tot iemands zogenaamde *cool factor*.

Door een verkleinwoordvorm te gebruiken kun je ook jezelf een cool imago aanmeten. Zoals gezegd, worden die vormen vaak geassocieerd met het soort taal waarmee je kinderen aanspreekt, dus

met taalgebruik vanuit een superieure positie. Dit kan geïllustreerd worden met het volgende commentaar op een foto dat een meisje van zichzelf geüpload had:

idd mooi & spontaan maar uw tanden zien ermy [sic] nogal geeltjes uit ;-) (www)

Geeltjes is mogelijk gevormd naar analogie met *bleekjes*, *ziekjes*, etc., maar het suggereert hier ook weer dat de spreker zich distantieert van al te eenzijdig geprijs. Alle termen voor basiskleuren komen trouwens in aanmerking voor het diminutiefsuffix. Bijvoorbeeld:

Ik vind de hele outfit nogal bruintjes (www)

Zijn linkeroog ziet nogal blauwtjes (www)

Je gezicht is ook al een beetje roodjes (www)

Nydia liep wat paarsjes aan (www)

Een uitzondering vormt *oranje*, wellicht om fonologische redenen. Ook overdrachtelijk gebruikte termen voor teints laten verkleinvormen toe, bijvoorbeeld:

Hij lachte maar groentjes (www)

Je bekijkt de wereld wat sombertjes (www)

Nonchalant

Merk hierbij op dat het verkleinsuffix de impact die het onverkleinde woord anders zou hebben lijkt te temperen. En die relativering kan dan nog eens extra bijdragen tot het nonchalant-hippe beeld dat je van jezelf of iemand anders probeert op te hangen. De suggestie dat er niks is om je zorgen over te maken, zit bijvoorbeeld heel sterk in het bijwoord *eventjes*. Bijvoorbeeld:

Voordat het feest kon beginnen moest hij eerst nog eventjes zijn profschrift verdedigen tegenover een aantal professoren. (www)

Zomaar eventjes wordt vaak, maar niet uitsluitend, gebruikt voor hoeveelheden en is bedoeld om, op een ironische wijze die conventioneel geworden is, het uitzonderlijke karakter ervan in de verf te zetten, zoals in de volgende voorbeelden:

U kan hierbij tot zomaar eventjes €6.350,00 uitsparen! (www)

[Ik] mag zomaar eventjes vijf (5!!!!!!) duotickets weggeven... (www)

Ooit gedacht dat jij zomaar eventjes bij de Verenigde Naties kon binnenvallen om je 'ding' te doen? (www)

Een enkele keer is de toon niet positiefs, maar bijtend, bijvoorbeeld:

... franstaligen die naar vlaanderen verhuizen en daar zomaar eventjes weigeren de lokale taal te spreken... (www)

Ook in de volgende zin, beginnend met het titelwoord van deze bijdrage, deelt de schrijver een sneer uit:

Ergentjes in een overlegpagina achteraf besluiten nemen over dit soort fundamentele zaken is allesbehalve correct overleg te noemen. (www)

Dit *ergentjes* geeft duidelijk ergernis weer.

Heel anders klinken ten slotte 'gezelligjes', 'misschientjes', 'okeetjes' of 'nog niet heel wakkertjes'. Best geinigjes voor sommigen, maar voor anderen toch wat te onnozeltjes.

Literatuur

Fortin, Antonio. 2011. *The Morphology and Semantics of Expressive Affixes*. Ongepubliceerde dissertatie. University of Oxford.

Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M. van den Toorn. 1997. *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Groningen: Nijhoff & Deurne: Wolters Plantyn.

Bert Cappelle is als docent Engelse taalkunde verbonden aan de Universiteit Lille Nord de France.

e-mail: bert.cappelle@univ-lille3.fr

Taalkronkels

Openingsbod

ALBERT OOSTERHOF

In het jaar 2012 mag Freek Braeckman zich de beste speller van Vlaanderen en winnaar van het Groot Dictee noemen. In een knullig fragment zag ik hoe Philip Freriks hem samen met Marret Kramer uit Haarlem uitroept tot winnaar, met vier fouten. Daarin is te zien dat Freriks, voormalig anchorman van het NOS-journaal, zijn Vlaamse collega vraagt: ‘Wat doet u in het eh...’

Het Groot Dictee is een van de laatste restanten van een veel rijker contact dat ooit bestaan heeft tussen Nederland en Vlaanderen. Het schijnt dat Ron Brandsteder in Vlaanderen meer tot de verbeelding sprak dan bij de Nederlanders.

Zoals het nu gaat, komt er na 20 edities van het Dictee ook op die formule sleet. Er zou bijvoorbeeld eens nagedacht kunnen worden over een andere presentator dan eentje die heen en weer pendelt tussen de Randstad en Parijs zonder blijkbaar al te vaak halt te houden in Vlaanderen.

Wat Freek Braeckman betreft, kun je je afvragen: wat zou je gedaan hebben in zijn plaats? Na het maken van het dictee neem je de tekst nog eens door en zie je al dat je hooguit een paar fouten gemaakt zult hebben. Snel zorg je er dan voor dat er hier en daar nog een paar extra fouten in staan, om te voorkomen dat je straks onverhoopt nog als winnaar uitgeroepen zou worden.

Het liep anders, een bedrijfsongevalletje. Op een of andere manier wint Braeckman toch. Hij moet naar

voren komen en een dag later zit hij zelf in het VRT-journaal het item over de uitslag van het Dictee te brengen.

Het is zoiets als een weerman of -vrouw die zelf meedoet aan een door de VRT georganiseerde quiz over het weer en vervolgens met de eer gaat strijken. Of eigenlijk is het nog erger, want die weermannen zijn helemaal geen meteorologen, maar Braeckman is als germanist wel spellingsdeskundige. Hij had op voorhand nog even de cursus over spelling uit de eerste kandidatuur doorgenomen. Het komt er dus op neer dat de VRT een dicteewedstrijd uitzendt en zelf een medewerker laat meedoen die spellingsdeskundige is, die vervolgens zegt: ‘Stuur de gouden pen maar naar de VRT.’ En dat in een tijd waarin de VRT toch al in een bepaald daglicht staat als het gaat over de neiging tot zelfbevruchting en inteelt, ook wel autoreferentialiteit genoemd.

Die gouden pen zal inmiddels wel bij de VRT liggen. Dat is natuurlijk een interessant object om te veilen. Als goed doel denk ik dan aan een stichting die zich inzet voor de strijd tegen laaggeletterdheid en analfabetisme (of misschien andersgeletterdheid?). In Nederland is er bijvoorbeeld een Stichting Lezen & Schrijven. Wie de site van die stichting opent, staat al snel oog in oog met niemand minder dan Frans Bauer, die als kind zijn ouders vroeger de ondertiteling van programma’s moest voorlezen en zich daarom betrokken voelt bij dit doel.

Laat de VRT een actie houden waarbij geboden kan worden op de gouden pen van Freek Braeckman. De opbrengst gaat naar een initiatief tegen andersgeletterdheid. Ik bied alvast 100 euro.

Waar zit Veldhuyzen van Zanten? Over het idioom van interculturele communicatiekundigen

ALBERT OOSTERHOF

In de studie van interculturele communicatie spelen de culturele basiswaarden van de Nederlandse organisatiepsycholoog Geert Hofstede nog steeds een centrale rol. Verschillen tussen nationale culturen worden er herleid tot verschillen in een beperkt aantal culturele dimensies. 'Machtsafstand' en 'onzekerheidsvermijding' zijn twee van die noties die deel uitmaken van het interculturele idioom. Dat soort cultuurverschillen kan vervolgens worden toegepast in allerlei onderzoek naar taal- en tekstgebruik.

Wie een toegankelijke inleiding zoekt over interculturele communicatie en aanverwante onderwerpen kan terecht bij *Culturele waarden en communicatie in internationaal perspectief* van Marie-Thérèse Claes en Marinel Gerritsen. In 2007 verscheen er een herziene druk van dit boek, dat een goede indruk geeft van de verwezenlijkingen én merkwaardigheden van zulk onderzoek. Bevreemdend voor de buitenstaander is bijvoorbeeld het idee dat (verschillen in) culturele waarden en communicatie bestudeerd kunnen worden door vooral uit te gaan van nationale culturen.

Belgen, Nederlanders en hun onzekerheidsvermijding

Het boek bevat een apart hoofdstuk over de verschillen tussen Nederlanders en Vlamingen. Onzekerheidsvermijding is een van de dimensies waarover er in de literatuur een verschil gerapporteerd is: hoe gaan mensen om met risico's en in hoeverre trachten ze deze te vermijden? Nederlanders zouden minder geneigd zijn tot onzekerheidsvermijding dan Vlamingen (en andere Belgen).

Zo'n uitspraak kan met allerlei observaties onderbouwd worden. Zo zijn er inderdaad grote verschillen tussen beide landen in de manier waarop de gezondheidszorg

georganiseerd is en hoe individuen daarmee omgaan. En als een Vlaming ziekteverlof wil nemen, heeft hij in tegenstelling tot een Nederlander een doktersbriefje nodig, zoals vermeld wordt in een van de oefeningen in het boek van Claes en Gerritsen. Verder is er natuurlijk de bevallingscultuur: in Vlaanderen bevalt 99% van de vrouwen in het ziekenhuis, terwijl Nederland te maken (en af te rekenen!) heeft met de thuisbevallingscultus.

Het lastige met zulke redeneringen is dat we een ander aspect van het bestaan kunnen nemen en dat het maar de vraag is of onze hypothesen dan overeen zullen blijven. Neem nu het afsluiten van verzekeringen. Zo is in Nederland de uitvaartverzekering meer ingeburgerd dan in België. Hetzelfde zou wel eens van toepassing kunnen zijn op een autoverzekering met volledige cascodekking. Aardig om te vermelden is dat de alledaagse aanduidingen voor verzekeringen daar ook een aanwijzing voor geven. Wat in Nederland een 'WA+-verzekering' genoemd wordt (een verzekering met beperkt casco), staat in Vlaanderen bekend als 'kleine omnium'. De Nederlandse term suggereert dat het om een veredelde WA-verzekering gaat, terwijl er in de Vlaamse terminologie sprake is van een afgeslankte allriskverzekering (waarmee de autobezitter al de nodige onzekerheid mijdt).

Zo zijn er nog wel meer voorbeelden te bedenken waarbij het niet duidelijk is of Belgen zich meer dan Nederlanders gedragen als onzekerheidsvermijders. Het is maar de vraag of het overtuigend (of zinvol) is om te beweren dat Belgen hoger dan Nederlanders scoren op de dimensie onzekerheidsvermijding.

Belgen, Nederlanders en hun machtsafstand

Een andere culturele waarde waarop Belgen hoger zouden scoren dan Nederlanders is machtsafstand: is het normaal dat sommige mensen meer macht hebben dan anderen? In culturen met een grote machtsafstand vindt men het normaler dat de macht ongelijk verdeeld is dan in culturen met een lagere score. Claes en Gerritsen bespreken bestaand onder-

zoek waaruit blijkt dat de verschillen hier groot zijn. Vlaanderen/België zou hoger scoren voor machtsafstand dan Nederland.

Ook voor het idee dat er cultuurverschillen zijn in machtsafstand kunnen we observaties doen over menselijk gedrag in verschillende omstandigheden en levensdomeinen. Claes en Gerritsen presenteren bijvoorbeeld een oefening over vliegtuigongelukken (oefening 2.11), waarin een fragment opgenomen is uit een dialoog die plaatsvond vlak voordat een vliegtuig neerstortte. Enkele passages:

In de rij om te vertrekken

Tweede piloot: Man, dit is onbegonnen werk hier om te proberen die dingen ijsvrij te maken, het geeft je een misplaatst gevoel van veiligheid, meer niet.

Gezagvoerder: (zegt niets)
(...)

Vlak voor vertrek

Tweede piloot: Laten we die vleugeltips nog een keer checken omdat we hier alweer een tijdje staan.

Gezagvoerder: Ik denk dat we binnen een minuut moeten vertrekken.

Vervolgens worden er twee vragen gesteld:

- (1) Verklaar de miscommunicatie tussen de gezagvoerder en de tweede piloot.
- (2) Uit onderzoek blijkt dat veel vliegtuigongelukken een gevolg zijn van miscommunicatie tussen gezagvoerder en tweede piloot. In welke culturen verwacht je dat vooral?

Het idee is natuurlijk dat de miscommunicatie samenhangt met de rol van machtsafstand. Als Nederland een cultuur is met een relatief lage en België met een relatief hoge machtsafstand, dan verwacht je dit bijvoorbeeld eerder in Nederland dan in België.

Maar opnieuw geldt dat het er maar van afhangt op welk voorbeeld uit de werkelijkheid we onze uitspraken baseren. Dat blijkt als we de grootste ramp uit de luchtvaartgeschiedenis als voorbeeld nemen:

Op 27 maart 1977 botsten op Tenerife twee vliegtuigen van het type Boeing 747 op elkaar. Er kwamen 583 mensen om het leven, meteen de grootste ramp uit de luchtvaartgeschiedenis. De details zijn te vinden in een uitgebreid Wikipedia-artikel. KLM-vlucht 4805: een chartervlucht met vakantiegangers van Holland International, voornamelijk Nederlanders, was die ochtend vanuit Amsterdam vertrokken naar Las Palmas, maar het toestel moest uitwijken naar Tenerife. Het was daar ongeveer 25 minuten vóór een Boeing van Pan Am geland. Rond 15:00 werd Las Palmas weer vrijgegeven. De gezagvoerder had het vliegtuig laten voltanken, waarschijnlijk om verder oponthoud voor de terugreis naar Amsterdam te voorkomen. Tijdens het tanken blokkeerde het toestel van KLM de doorgang voor het Pan Am-toestel. Dit was allang gereed voor vertrek, maar moest wachten tot de KLM-

Boeing opgestegen was. Er kwam mist opzetten. Terwijl het KLM-toestel naar het begin van de startbaan taxiede, ontving de Boeing van Pan Am instructies om over dezelfde baan te taxiën tot aan de derde afslag, om vervolgens via de parallelle taxibaan naar het vertrekpunt te gaan. Copiloot Meurs was nog bezig de regeling van de verkeerstoren voor de vlucht te herhalen, toen gezagvoerder Veldhuyzen van Zanten zonder toestemming aan de start begon. Meurs restte niet anders dan te melden: 'We are uh-taking-off.' De Pan Am-bemanning meldde de toren dat het toestel nog steeds op de startbaan aan het taxiën was. Even later ving de boordwerktuigkundige van het KLM-toestel het bericht op dat de verkeersleiding aan het Pan Am-toestel vroeg zich te melden zodra het de startbaan verlaten had. Daarop vroeg hij aan zijn gezagvoerder of het Pan Am-toestel wel van de startbaan was. Hoewel dit niet zo was, reageerde Veldhuyzen van Zanten bevestigend. Het KLM-toestel raakte om 17:06:50 plaatselijke tijd het Pan Am-toestel in de rechterflank. Beide toestellen vlogen in brand. In het KLM-toestel kwamen alle 234 passagiers en de 14 bemanningsleden om. Van het andere toestel kwamen 335 van de 396 inzittenden om.

Gezagvoerder Veldhuyzen van Zanten was in de jaren 70 in de luchtvaartbranche een algemeen gerespecteerd piloot. Toen de KLM-directie van de ramp hoorde, was een van de eerste reacties: 'Waar zit Veldhuyzen van Zanten? Stuur hem onmiddellijk naar Tenerife om de zaak te onderzoeken!'

Oostenrijkers en hun machtsafstand

Volgens onderzoek van Hofstede vinden we in Europa de kleinste machtsafstand in ... Oostenrijk, ook een bevinding die voer levert voor verdere discussie en inspiratie voor examenvragen.

Culturele waarden en communicatie in internationaal perspectief is een aanrader voor wie kennis wil nemen van de stand van zaken in de interculturele wetenschap. Sommige aspecten van de achterliggende manier van denken als zodanig roepen hier en daar echter vragen op.

Literatuur

Claes, Marie-Thérèse & Marinel Gerritsen (2007), *Culturele waarden en communicatie in internationaal perspectief*. Bussum: Coutinho. [eind 2011 is een derde druk verschenen]

Albert Oosterhof is verbonden aan de Subfaculteit Taal en Communicatie van Lessius/K.U. Leuven, waar hij onder andere Interculturele Communicatie doceert.

e-mail: albert.oosterhof@lessius.eu

Broodje taal

(St)of tot nadenken

ELS HENDRICKX

Het programma Blokken is niet alleen een vaste waarde in de Vlaamse televisiewereld, het leidt af en toe ook tot linguïstische overpeinzingen. Zo zag ik een tijdje geleden het finalespel van een aflevering: daarin komt het eropaan zo snel mogelijk zo veel mogelijk quizvragen correct te beantwoorden. Tijdens de finale in kwestie stelde Ben Crabbé de volgende vraag: ‘Begint of eindigt de advent vier weken voor Kerstmis?’ De gefocuste spelkandidaat antwoordde prompt ‘Ja!’, waarop Crabbé even het noorden kwijt was. Hij had natuurlijk als antwoord ofwel ‘begint’ ofwel ‘eindigt’ verwacht. Toch heeft volgens de taalkunde de kandidaat het bij het rechte eind: Crabbé legde immers geen twee klemtonen op de woorden ‘begint’ en ‘eindigt’, maar sprak de zin uit met de nadruk op het laatste deel van de zin, ‘vier weken voor Kerstmis’.

Exclusief of inclusief

Wat is er nu precies met de vraagstelling van Crabbé aan de hand? Hoe kan er verwarring tussen een ja-nee-vraag en een keuzevraag ontstaan? Het antwoord ligt in een verschillende interpretatie van het nevenschikkend voegwoord *of*. Dat woordje kan twee betekenisverbanden weergeven: exclusief (uitsluitend) of inclusief (niet-uitsluitend). Bij het eerstgenoemde betekenisverband staat de keuze tussen de opgesomde mogelijkheden centraal, bij het laatstgenoemde de vraag of een van beide mogelijkheden het geval is. Exclusief *of*-gebruik is wellicht het bekendst; daarover spreken we wanneer we van de twee mogelijkheden ofwel de ene ofwel de andere mogelijkheid bedoelen. We spreken daarentegen over inclusieve disjunctie wanneer de twee opgenoemde mogelijkheden elkaar niet uitsluiten: het gaat om mo-

gelijkheid één, of om mogelijkheid twee, of misschien wel om beide mogelijkheden tegelijk, en bovendien is welk van die drie situaties precies correct is, irrelevant in het communicatieproces. Anders gezegd, het gaat louter om de vraag of een van beide mogelijkheden, om het even welke, al dan niet van toepassing is.

Het belang van de klemtoon

Interessant – en cruciaal in de anekdote uit *Blokken* – is dat exclusieve en inclusieve disjunctie niet alleen inhoudelijk, maar ook op intonatievlak van elkaar te onderscheiden zijn. Bij exclusieve disjunctie wordt elk van de twee nevenschikte leden apart benadrukt. Bij inclusieve disjunctie vormt het *of*-zinsdeel als geheel een enkele klemtooneenheid.

Een voorbeeld maakt alles duidelijker. Denk maar aan een jonge mama die haar echtgenoot vraagt: ‘Heb je de oppas gebeld of gemaïld?’ Als ze die vraag met een ononderbroken stijgende toonhoogte uitspreekt, wil ze gewoon weten of hij al contact heeft opgenomen met de oppas, maar interesseert het haar niet meteen hoe dat precies gebeurd is. Haar man antwoordt dan bij voorkeur ‘Ja, mijn zoetje.’ (inclusieve disjunctie) Als de vrouw in diezelfde zin echter zowel ‘gebeld’ als ‘gemaïld’ benadrukt, wil ze weten welk communicatiemiddel haar man gebruikt heeft: ‘Gebeld, lieve schat.’ (exclusieve disjunctie) De kans is groot dat bovengenoemde jonge mama bij thuiskomst aan de oppas vraagt: ‘Heeft onze baby ondertussen geplast of gepoept?’ Wanneer ze die zin met een ononderbroken in toonhoogte stijgende intonatie uitspreekt, en de woorden ‘geplast of gepoept’ niet afzonderlijk benadrukt, wil ze gewoon weten of haar kindje een vuile luier heeft gehad. Pas wanneer ze achterin die zin twee klemtonen legt: ‘Heeft onze baby ondertussen geplàst of gepòèpt?’ vraagt ze zich af wat er precies in die vuile luier zat.

Kortom, eenzelfde zin kan op basis van de uitspraak tot een exclusieve of inclusieve interpretatie leiden: wanneer uitspraak en inhoud niet overeenstemmen, creëert dat communicatieve verwarring. En dat is precies wat Crabbé en de ongelukkige finalist overkomen is bij de vraag: ‘Begint of eindigt de advent vier weken voor Kerstmis?’ Crabbé gebruikte het intonatiepatroon voor inclusieve disjunctie, zodat de finalist de vraag als vanzelfsprekend als een ja-nee-vraag opvatte. Dat is trouwens ook inhoudelijk niet zo gek. De kandidaat kan prima verondersteld hebben dat de kwestie van het begin vier of acht weken voor kerst irrelevant was: ‘Ja, de advent begint vier weken voor Kerstmis of de advent eindigt vier weken voor Kerstmis, en welk van beide het geval is, blijft om het even.’ Hij kan dan denken dat de adder onder het gras in de vraag was dat de advent misschien voor of na Pasen zou plaatsvinden (‘Ja, de advent vindt x weken voor Kerstmis plaats, en niet voor Pasen.’), of bijvoorbeeld een ander aantal weken voor het kerstfeest (‘Ja, de advent begint vier of acht weken voor Kerstmis, en geen drie of tien weken.’). Crabbé doelde echter op exclusieve disjunctie, maar door het verkeerde klemtoonpatroon kreeg hij niet de gewenste keuze tussen een van de genoemde *of*-leden (‘begint’) als respons.

Enkelvoud of meervoud

De begrippen *exclusieve* en *inclusieve disjunctie* hebben ook gevolgen op grammaticaal vlak. Dat gebeurt bij het getal waarin de persoonsvorm staat wanneer de *of*-nevenschikking het onderwerp van de zin is. Laten we er eerst van uitgaan dat beide nevenschikkingen leden in het enkelvoud staan.

We bekijken het volgende voorbeeld. Als een chef-kok aan zijn keukenteam vraagt hoe de *mise-en-place* van de groentjes vordert, moet zijn souschef dan ‘Mark of An heeft ze net gesneden’ antwoorden, of liever: ‘Mark of An hebben ze net gesneden’? Beide antwoorden zijn taalkundig mogelijk: ook het getal van de persoonsvorm hangt samen met de interpretatie van de *of*-constructie als exclusieve of inclusieve disjunctie. De regel luidt dan dat de persoonsvorm met zekerheid in het enkelvoud staat wanneer het om een exclusief betekenisverband gaat. Bij niet-uitsluitend gebruik is de getalkeuze vrij, maar gaat de voorkeur nog steeds naar een enkelvoudige persoonsvorm. In bovenstaand voorbeeld heeft ‘Mark of An hebben ze net gesneden’ dus altijd een inclusieve betekenis: ofwel heeft Mark de groentjes gesneden, ofwel heeft An de groentjes gesneden, maar in feite is het niet van belang wie de groentjes gesneden heeft. De souschef laat zijn chef alleen maar

weten dat het karweitje opgeknapt is. In dat geval is een meervoudige persoonsvorm correct, zij het nog steeds meer gemarkeerd dan een enkelvoudige. Als de souschef *heeft* als persoonsvorm gebruikt, blijft op papier het betekenisverband onduidelijk. In gesproken taal – de keukensituatie – zal dat echter aan het intonatiepatroon te herkennen zijn.

Congruentie

Verder rijzen ook vragen over het getal van de persoonsvorm als een disjunctie onderwerp van de zin is en een van de leden in het meervoud staat. Als beide leden in het meervoud staan, ligt het voor de hand dat ook de persoonsvorm in het meervoud staat. Bijvoorbeeld: ‘De tantes of de grootouders zullen komen babysitten.’ Wanneer we daarentegen zowel een enkelvoudig als een meervoudig lid hebben, botsen we op een congruentieprobleem. Bijvoorbeeld: ‘De tantes of oma zal/zullen komen babysitten.’ In dat soort zinnen zal de persoonsvorm zich aanpassen aan het laatstgenoemde lid, of meervoudig zijn. In het gegeven voorbeeld zijn dus zowel ‘zal’ als ‘zullen’ correct. Of toch in gesproken taal, want in de schrijftaal is dit type constructies niet algemeen aanvaardbaar. Het gaat immers om een foute samentrekking: de samengetrokken woorden verschillen qua vorm. Beter is dan ook de persoonsvorm niet samen te trekken (‘De tantes zullen komen babysitten of oma zal komen babysitten.’), een nevenschikking lid achteraan de zin te plaatsen (‘De tantes zullen komen babysitten, of oma.’) of een heel andere formulering te kiezen (‘We weten nog niet wie zal komen babysitten: de tantes of oma.’).

Besluit

En wat hebben we vandaag geleerd? *Of*: een heel klein woordje, maar soms met heel grote gevolgen ... zoals het verlies van een finalespelletje *Blokken*.

Els Hendrickx werkte als doctoraatsbursaal Nederlandse taalkunde aan de Katholieke Universiteit Leuven. Begin dit jaar ging ze aan de slag als leerkracht.

e-mail: elshendrickx16@hotmail.com

Interview

Ghislain Duchâteau: taalvaardigheid in het onderwijs van het Nederlands

BRUNO COMER

In de voorbije dertig jaar is het onderwijs van het Nederlands grondig geëvolueerd. De nadruk ligt nu veel meer op de vier basisvaardigheden: spreken, luisteren, schrijven en lezen. Die aanpak vervangt de vroegere taaltechnische vorming uit de traditionele Latijnse schoolgrammatica. Ghislain Duchâteau, die jarenlang taaldidactiek doceerde aan de Rijksnormaalschool en later in de lerarenopleiding van de XIOS Hogeschool in Hasselt, schaart zich volop achter die evolutie. Ook na zijn pensionering in 1998 maakte hij deel uit van werkgroepen en verenigingen die zich met het onderwijs van het Nederlands inlaten. Hijzelf is voorzitter van de vzw Netwerk Didactiek Nederlands (NDN).

Ghislain Duchâteau wijst erop dat de taaltechnische vorming een heel beperkt rendement had. De grammaticaregels werden er bij de leerlingen ingeheid, net zoals de woordjes rond 'schrijf wel' en 'schrijf niet'. Maar op het einde van de humaniora konden de leerlingen niet altijd een telefoongesprek op een behoorlijke manier voeren of hadden ze nog problemen om een goed leesbare brief te schrijven. 'We moeten minder verkrampd met het Nederlands omgaan en ons concentreren op wat belangrijk is: onze gedachten op een heldere manier uiten', stelt hij. 'Daarom moet het onderwijs van het Nederlands meer aansluiten op de leef- en belevingswereld van de jongeren.'

Geen fetisjisme

De focus moet dus minder liggen op de vormelijke aspecten van de taal, zoals de spelling, maar wel op de vier basisvaardigheden. Daar zijn afzonderlijke doelstellingen voor geformuleerd, die je slechts met de gepaste

methodiek kunt bereiken. 'Heeft het bijvoorbeeld zin om een leraar tientallen opstellen te laten lezen, die te quoteren en voor de rest er weinig of niets mee aan te vangen? Leveren de leerlingen beter niet een eerste tekstversie af? Die reviseren ze dan samen met een medeleerling op basis van een beoordelingsschema. Dat bespaart de docent veel correctietijd en rendeert meer. Leerlingen leren nu het onderscheid tussen scannend en studerend lezen. Dat helpt hen om later doelmatiger de stapels lectuur te doorworstelen die iedereen op de plank krijgt.'

Natuurlijk is het moeilijker om de resultaten van dit soort opleiding te evalueren. Het grote voordeel van het taaltechnische onderwijs is dat het gemakkelijker te evalueren is en je dus met transparante resultaten

kunt uitpakken. De vraag is of je daardoor ook meer taalvaardige leerlingen krijgt. Aan 'goed luisteren' werd er vroeger bijvoorbeeld te weinig aandacht besteed. En dat zowel bij monologen, dialogen of discussies tussen meer dan twee partijen.

Daarmee wil Ghislain Duchâteau het belang van de kennis van de grammatica niet geringschatten. Die is immers een onmisbare bouwsteen om bij schrijven tot goed gevormde zinnen te komen. Belangrijk is ook dat de opeenvolgende grammaticale tendensen elkaar niet blijven voor de voeten lopen, zodat leerlingen en leraars steeds een verschillende terminologie te verwerken krijgen om bijvoorbeeld zinsdelen te benoemen. Daarom juicht hij de publicatie van de 'Advieslijst taalbeschouwelijke termen Nederlands' toe: een lijst met eenvormige termen die in 2009 werd opgesteld op initiatief van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming (zie kadertje 3 en 4). De lijst is facultatief. Ghislain besteedt dus wel aandacht aan grammatica. 'Maar we moeten echt wel van dat fetisjisme af dat zo'n schoolmeesterachtig imago gegeven heeft aan het onderwijs van het Nederlands', voegt hij eraan toe.

Samenwerking met andere leraars

De didacticus pleit er integendeel voor dat de leraar Nederlands nauw samenwerkt met de andere vakleraars in taalgericht vakonderwijs of taalontwikkelen lesgeven. 'Een stevige taalbeheersing is van essentieel belang in alle studies. Ieder betoog moet goed gestructureerd en vlot leesbaar zijn, om het even of het over literatuur, biologie of geschiedenis gaat. Iedere leraar is dan ook een taalleraar. De leraar Nederlands is daarbij een spilfiguur die voor alle vakken zijn specifieke expertise ter beschikking kan stellen. En dat besef dringt steeds meer door in het onderwijs.'

Het onderwijs van het Nederlands moet meer aansluiten op de leef- en belevingswereld van jongeren.

Tegelijkertijd komt de positie van de leraar Nederlands onder druk, omdat de status van het Standaardnederlands op school wordt aangetast. Duchâteau maakt een geografisch onderscheid: in Limburg en West-Vlaanderen wordt het Standaardnederlands als norm aanvaard, hoewel zeker West-Vlaanderen moeilijker van het dialect los komt. In het meest bevolkte gedeelte, Antwerpen-Brabant, is het dialect vaak geëvolueerd tot een tussentaal die de norm dreigt te worden. 'Soms wijst men het Standaardnederlands bewust af', stelt hij vast. 'Dat zou een verarming betekenen, want

de standaardtaal is een essentieel bindmiddel voor de gemeenschap. Taalvaardigheid maakt je ook maatschappelijk weerbaar en de schooltijd is de enige periode waar jongeren de kans krijgen om het Standaardnederlands aan te leren', argumenteert de neerlandicus. 'Het zou onrechtvaardig zijn om hun die mogelijkheid af te nemen. Daarom moet de standaardtaal in iedere onderwijsinstelling de instructie- en omgangstaal blijven, zelfs op die plaatsen waar een vorm van veredeld dialect tot standaardtaal wordt gecultiveerd.'

Een stevige taalbeheersing is in alle studies van essentieel belang.

Het verheugt hem ten zeerste dat de minister van Onderwijs in juli van vorig jaar zijn conceptnota talenbeleid 'Samen taalgrenzen verleggen' heeft laten goedkeuren door de Vlaamse regering. Daarin staat letterlijk dat een goede kennis van het Nederlands het fundament blijft van het Vlaamse talenbeleid. In het basisonderwijs moeten kinderen met een te grote taalachterstand verplicht extra lessen Nederlands krijgen die aansluiten op de schooluren. Wie blijft kampen met een taalachterstand, kan een aangepast begeleidingstraject volgen. Iedere school moet openstaan voor anderstalige gezinnen, maar die ouders moeten ertoe bereid zijn om, naast het vrijelijk hanteren van hun thuistaal, de schooltaal van hun kinderen te leren. Daarvoor worden taallessen Nederlands op de school aangeboden.

Vreemde taal verdringt moedertaal

Ghislain is zich ervan bewust dat die doelstellingen niet gemakkelijk te bereiken zijn in een periode waarin het begrip 'moedertaal' een heel andere betekenis heeft gekregen dan vroeger. Een op vijf schoolgaande jongeren spreekt thuis een andere taal dan het Nederlands. Bovendien zorgt de jongerencultuur, waarin sms'en een populaire vorm van communicatie is, voor een andere kijk op de taal.

En dan is er nog de opkomst van het Engels. Nu al zijn er scholen die experimenteren met vakken die volledig in die taal gedoceerd worden. Het zogenaamde *Content and Language Integrated Learning* (CLIL) wordt vanaf 2013 mogelijk in het secundair onderwijs. Maximum 20% van de vakken kan dan in het Engels of het Frans gegeven worden. Ghislain Duchâteau staat sceptisch tegenover die evolutie: 'Alles heeft zijn prijs', zegt hij. 'Door het onderricht in een vreemde taal gaat er minder aandacht naar de verwerving van de eigen taal. Je kunt hier gerust van verdringing spreken. Bovendien toont onderzoek aan

dat vooral de meer begaafde leerlingen voordeel putten uit het systeem. Voor de minder begaafde leerlingen dreigt het nadelig uit te vallen: ze verwerven noch de eigen taal, noch de vreemde taal op afdoende wijze. Zo bestaat het risico van elitarisme.'

Vurig voor het Nederlands

Ghislain Duchâteau blijft met hand en tand de Nederlandse taal en cultuur in het onderwijs ondersteunen. Dat neemt niet weg dat hij er een open blik op de wereld op nahoudt, want naast glasramen met de koppen van Timmermans en Streuvels zie je ook veel Afrikaanse kunst in zijn huiskamer. Een van zijn voorvaders was een Franse officier. 'Zijn uniform lag op zolder bij mijn grootouders', glimlacht hij. Zelf hield hij in 1960, tijdens de roerige stakingen tegen de Eenheidswet, de wacht bij het koninklijk paleis. In het onderwijs maakte hij nog de terugkomst van de leerkrachten uit het onafhankelijk geworden Congo mee. 'De evolutie die het Nederlands, en het onderwijs in die taal, gedurende die halve eeuw heeft doorgemaakt is enorm en ook zeer boeiend.' Ze houdt alvast het vuur bij die kranige zeventiger brandend.

Netwerk Didactiek Nederlands vzw

Deze vzw behartigt de belangen van de didactiek en het onderwijs in het Nederlands, onder andere door de uitgave van digitale publicaties. De nieuwsbrieven in e-zinevorm behandelen allerlei pedagogische projecten, resultaten van enquêtes en beleidsvraagstukken. De recente vakliteratuur wordt er uitgebreid in gerecenseerd. Met belangstelling volgt de vzw ook de zittingen van de Vlaamse Onderwijscommissie in het Vlaams Parlement rond de Talennota van de minister van Onderwijs. Interesse? Surf naar www.netdidned.be.

'Actuele berichten'

Wil je op de hoogte blijven van de handel en wandel van het Nederlands? De rubriek 'Actuele berichten' van www.netdidned.be geeft je meteen een mooi overzicht van de actualiteit. Van het overlijden van Hella Haasse en de prijs voor Martine Tanghe tot een aankondiging van een masterclass rond de meertaligheid in het onderwijs. Je vindt er ook de 'Advieslijst taalbeschouwelijke termen Nederlands'.

De Advieslijst taalbeschouwelijke termen Nederlands: wat?

De advieslijst van het Vlaams Ministerie van Onderwijs en Vorming telt 530 taalkundige termen. 120 ervan komen voor in de eindtermen van het basisonderwijs en de eerste graad van het secundair onderwijs. Het doel van de lijst is terminologische duidelijkheid en een zo groot mogelijke eenvormigheid.

Al in de oudheid trachtten geleerden een taalbeschouwelijk begrippenapparaat voor de klassieke talen te ontwikkelen. In de middeleeuwen was er zelfs sprake van een verregaande eenvormigheid. Vanaf de zestiende eeuw werd dit begrippenapparaat in de West-Europese talen toegepast, maar ook aangepast. De ontwikkeling van diverse taalkundige paradigma's sinds de zeventiende eeuw leidde tot terminologieverschillen tussen de verschillende talen, maar ook binnen elk van de West-Europese talen.

Diverse pogingen om tot een eenvormige codificatie te komen leverden wel academisch interessante resultaten op, maar geen uniforme terminologie. Verregaande uniformiteit kan slechts als er overeenstemming is over de theorie die er ten grondslag aan ligt. In de wetenschappen, en zeker in de menswetenschappen, is dat moeilijk te verwezenlijken.

De Advieslijst taalbeschouwelijke termen Nederlands: hoe?

De ellenlange lijst is een vrijblijvend hulpmiddel waar zuinig mee moet worden omgesprongen. De leraar bepaalt zelf welke termen de leerlingen moeten kennen en gebruiken. De lijst beveelt één bepaalde standaardterm aan (bijvoorbeeld: 'wederkerig voornaamwoord' in plaats van 'reciproock pronomen', 'reciproque pronomen' of 'wederzijds voornaamwoord'). Dubbelzinnige termen worden zo veel mogelijk vermeden. De lijst is een terminologisch houvast dat zowel de studie van de eigen taal als de studie van vreemde talen vergemakkelijkt.

De advieslijst is enkel digitaal toegankelijk: http://www.ond.vlaanderen.be/dvotalenbeleid/Advieslijst_taalbeschouwelijke_termen_Nederlands_2009

Taalwerk

Onnederlands Nederlands vol puisten en kraters: Nederlanders over het Nederlands in Vlaanderen

MARC VAN OOSTENDORP

Hoe hebben Nederlanders de afgelopen vijftig jaar over het Nederlands in Vlaanderen gesproken? Wie aandachtig luistert naar het publieke debat, hoort vooral stilte. Nederlanders lijken zich niet te bekommeren om de staat van 'hun'

taal in het buurland. Vroeger werd die desinteresse vooral geuit in flauwe grappen – de Belgenmoppen die ik me uit mijn jeugd nog wel herinner, maar die inmiddels geloof ik niet meer zo gangbaar zijn. Tegenwoordig uit ze zich vooral in een al even gratuite bewondering voor de omgang met de standaardtaal en het misverstand dat Vlamingen 'altijd' het Groot Dictee der Nederlandse Taal zouden winnen. Arrogantie en bewondering – goed beschouwd maakt dat weinig verschil: het zijn twee manieren om je schouders op te halen.

De Nederlanders die er wél iets over hebben gezegd in de afgelopen decennia mochten trouwens vaak rekenen op problemen met de Vlamingen. Dat lag geloof ik niet zozeer aan Belgische lichtgeraaktheid en ook niet aan algemenere Nederlandse onbeschoftheid, al wil ik niet ontkennen dat beide factoren in dit soort discussies een rol spelen – het lag er vooral aan dat de enige Nederlanders die zich geroepen voelden om iets over de kwestie te zeggen, nogal extreme standpunten naar voren brachten. Ze woonden trouwens vaak in België en hadden dus een persoonlijke reden om zich om het Belgisch Nederlands te bekommeren; representatief waren ze zeker niet. Eigenlijk lieten ze door hun enormiteit zien dat er nauwelijks een serieuze discussie tussen de twee landen is.

Het belangrijkste wat er in die vijftig jaar gebeurde, is dat de desinteresse inmiddels vrijwel geheel wederkerig is: zeker jonge Vlamingen laten zich niets meer gelegen liggen aan wat er in Nederland gebeurt. De twee taalgebieden drijven daarmee langzaam maar zeker uit elkaar. Dat is naar mijn idee een onderdeel van een veel bredere trend in Europa, zoals ik hieronder zal uitleggen.

Paardekooper: annekseren

Precies vijftig jaar geleden, in 1962, publiceerde dr. P.C. Paardekooper bij De Standaard een boekje onder de titel *Er zijn geen Belgen!*, waarin hij zes causerieën verzamelde die hij in het najaar van 1961 voor de Katholieke Radio-Omroep had gehouden.

Belangrijker dan de titel was misschien nog wel het motto dat de uitgever op het boekje afdruckte: 'Vlamingen aller partijen, verenig u!' Het boekje was niet minder dan een politiek pamflet, waarin Paardekooper duidelijk partij koos in de taalstrijd: Nederlanders moesten weigeren om in België of in Frans-Vlaanderen Frans te spreken, als ze een bedrijf hadden moesten ze al hun bestellingen in België in het Nederlands doen, enzovoort. (Ik heb anekdotes gehoord van mensen die hadden meegemaakt dat Paardekooper die voorgestelde houding ook zelf in de praktijk bracht en bijvoorbeeld in Brussel mensen op straat uitzocht van wie hij vermoedde dat ze Franstalig waren om dezen in het Nederlands om de weg te vragen.)

Er zijn geen Belgen! was onder meer een schaamteloze inmenging in binnenlandse aangelegenheden van een ander land, zij het dat Paardekooper een duidelijke aanhanger was van de Groot-Nederlandse gedachte:

‘Nederland heeft dus geen 11 provincies zoals de schooljuffrouw u geleerd heeft, maar 16. Dat is heel prettig: Nederland is groter als u dacht. Stop: ik ben aan het annekseren. Dat gaat zomaar niet. Luister: Nederland kan België niet meer annekseren want België is Nederland.’ Vanwege dit soort uitspraken kwam Paardekooper zoals bekend indertijd ook in de problemen met het Belgische ministerie van Justitie.

Ik citeer Paardekooper hier trouwens letterlijk, inclusief de eigenaardigheden die hij zijn levenlang in zijn proza gehanteerd heeft (*groter als, annekseren*). Interessant is daarbij dat hij dit soort ‘Hollandse’ afwijkingen van de standaardtaal zijn hele leven gepropageerd heeft, met als voornaamste argument dat een levende taal nu eenmaal verandert, maar dat hij van Vlamingen tegelijkertijd verlangde dat ze niet zomaar eigenhandig de taal gingen medeveranderen. Zij moesten zich liever aan de Nederlandse norm aanpassen: ‘Trouwens: ik heb oude professoren wel ’ns kollege horen geven in het Izegems en het Turnhouts. Het is haast niet te geloven, maar het zijn feiten. Snapt u hoe erg het moet zijn voor een intellectueel als hij z’n kultuurtaal niet beheerst.’

Brouwers: tergend en dom

Diezelfde houding vinden we twintig jaar later ook terug bij de schrijver Jeroen Brouwers. Brouwers had jarenlang geld verdiend met het corrigeren van Vlaamse auteurs die werden uitgegeven bij uitgeverij Manteau, maar begon in de jaren zeventig ineens groot misbaar te maken over het feit dat het Nederlands van Vlaamse auteurs verbeterd moest worden.

Voor wie dit nu precies zo erg was, wordt voor de moderne lezer van Brouwers *Mijn Vlaamse jaren* (verschenen bij De Arbeiderspers en eigenlijk een verzameluitgave van een aantal eerdere boekjes en pamfletten) niet duidelijk gemaakt: men zou zeggen dat de lezer toch niet benadeeld werd door het feit dat redacteurs kennelijk serieus keken naar de teksten die Manteau uitgaf. Het is moeilijk om de gedachte te onderdrukken dat een en ander vooral een aanleiding voor Brouwers was om op welbespraakte, om niet te zeggen breedsprakige, manier een heleboel onzin te verkondigen.

Neem een citaat als het volgende: ‘[...] het verbasterde, smalle Nederlands dat in België benoorden de taalgrens over het algemeen, met hier en daar een gelukkige uitzondering, voor *Aa-Be-En* wordt aangezien en als zodanig wordt gebezigd, het zieke, humorloze Nederlands zoals het [...] in dagbladen en tijdschriften te lezen is en zoals het vooral in radio- en televisiekringen hardnekkig wordt gesproken, het onnederlandse Nederlands vol puisten en

kraters [...] en niet ‘sappig’ is het, maar tergend en dom [...] en ik hoor het dagelijks, zonder er iets van te zeggen, want wat heb ik te zeggen, ik ben hier gast.’

Ook uit dit citaat spreekt weer de eigenaardige Nederlandse houding ten opzichte van taal die we ook bij Paardekooper al tegenkwamen. Aan de ene kant permitteert Brouwers zich allerlei idiosyncratieën (ik kan met de beste wil van de wereld niet bedenken waarom ABN gespeld zou moeten worden als *Aa-Be-En*), terwijl tegelijkertijd iedere eigenheid van de Vlaamse schrijver wordt afgedaan als een puist of een krater. Het voornaamste bezwaar dat er tegen wordt ingebracht, is dat het ‘onnederlands’ is.

Nederlanders hebben in de afgelopen decennia een uiterst ontspannen houding ten opzichte van hun eigen taal ontwikkeld: veel Nederlanders zijn ervan overtuigd dat zij een vorm van Standaardnederlands spreken, sterker nog, dat zij dat Standaardnederlands verder helpen door *groter als* te zeggen voor de KRO-radio, of door *Aa-Be-En* te schrijven. Waarom ditzelfde ook niet voor Vlamingen zou opgaan, wordt niet duidelijk.

Overigens bespeurde Brouwers dat de Vlamingen omgekeerd zich ook steeds minder aan de Nederlanders gelegen lieten liggen: ‘Nog steeds moet de Vlaming niets van “den Ollander” hebben, zeker niet waar deze optreedt als betweter in taalaangelegenheden. De Vlaming begrijpt het Nederlandse Nederlands evenmin als de Nederlander datgene wat in Vlaanderen voor ABN doorgaat. Vlaamse televisiefeuilletons, ook die waarin een zo netjes mogelijk ABN wordt gebezigd, verschijnen op de Nederlandse buis voorzien van Nederlandse onderschriften.’ Omgekeerd vertoont Vlaanderen Nederlandse speelfilms voorzien van Nederlandse onderschriften.” Het is een tendens die de afgelopen decennia, ondanks Brouwers’ hoopvolle *nog steeds*, alleen maar sterker geworden is en er vorig jaar bijvoorbeeld in geculmineerd is dat de Vlaamse speelfilm *Lof* voor de Nederlandse markt niet eens meer ondertiteld wordt, maar geheel opnieuw gemaakt is met Nederlandse acteurs.

Barnard: frustratie en luiheid

Dat het wederzijdse onbegrip in de afgelopen decennia alleen maar versterkt is, blijkt wel uit het werk van Benno Barnard, een dichter en columnist van Nederlandse origine, die in oktober 2011 door de redactie van de website deBuren werd uitgenodigd om zijn ideeën over het Nederlands in Vlaanderen eens op een rijtje te zetten.

Het resultaat was weer dezelfde afkeer van alles wat niet tot de standaardtaal behoort, althans als het van de zuidelijke kant van de

landsgrens komt. Barnard maakt tegelijkertijd nog een paar nieuwe observaties: ‘Na meer dan honderd jaar van Vlaamse emancipatie is de situatie als volgt geëvolueerd: bijna iedereen spreekt slecht Nederlands, zelfs menige schrijver. De kennis van het Frans is naar een haast Bataafs niveau afgezakt, en de meeste dialecten zijn zieltogend, zo niet morsdood. De televisie moet iedere tweede Vlaming ondertitelen, wat niet echt op een massaal succes van de Vlaamse Beweging wijst, en al even deprimerend is de ondertiteling van Nederlanders, ook als ze zeer beschaafd spreken.’

Oud zijn de klachten over de ondertiteling en het zogenaamd belabberde niveau van het Nederlands – dat nergens geadstrueerd wordt en al helemaal niet wordt vergeleken met het ‘niveau’ van het Nederlands in Nederland. Dat laatste gebeurt nu echter voor het eerst wel voor de kennis van het Frans, dat in Vlaanderen kennelijk sterk is achteruitgegaan sinds Paardekooper het nodig vond zijn landgenoten aan te sporen in Antwerpse winkels geen Frans te accepteren. Ook nieuw is de klacht over de achteruitgang van het dialect. Ik denk dat die laatste twee punten kloppen, maar Barnard lijkt er de conclusie uit te trekken dat Vlamingen inmiddels geen enkele taal meer hebben – terwijl er in Vlaanderen natuurlijk heel behoorlijk onderwijs is in het Nederlands, en iedereen die taal ook spreekt, zij het misschien niet op een manier die Nederlandse puristen bevalt.

Net als Brouwers constateert ook Barnard trouwens een ‘alom woedende, uit frustratie en luiheid voortvloeiende afkeer van Nederland’. Of het precies die afkeer was die op de website van deBuren de discussie over zijn bijdrage vervolgens zo liet ontsporen, dat de webredactie hem inmiddels *offline* gehaald heeft, zullen we misschien wel nooit meer kunnen achterhalen. (Ik heb nog wel een document op het internet kunnen vinden waarin de discussie tot dat moment werd weergegeven, maar die leek mij weliswaar enigszins verward, maar toch ook heel kalm.)

Het Angelsaksische centrum

De belangrijkste zin uit Barnards artikel is echter misschien wel de volgende: ‘Nederlandstaligen denken dat ze wereldburgers zijn omdat ze vloeiend Engels spreken.’ Naar mijn idee zit daarin de sleutel verborgen achter de ontwikkelingen die Nederland en Vlaanderen de afgelopen decennia steeds meer zijn gaan scheiden. We zijn steeds meer van veeltalige landen geworden tot puur tweetaligen: we spreken ‘onderling’, dat wil zeggen: binnen ons eigen land onze eigen taal, en met buitenlanders spreken we het liefst Engels. (Ik ken veel Vlamingen die het in Nederland al overkomen is dat ze in het Engels te woord werden gestaan toen men

hun ‘vreemde’ accent hoorde. Ik voorspel dat dit Nederlanders in Vlaanderen omgekeerd over een paar decennia ook zal gebeuren.)

Die ontwikkeling van veeltaligheid naar tweetaligheid verklaart niet alleen waarom het niveau van het Frans in Vlaanderen (en Nederland) inderdaad lijkt af te nemen, maar ook dat de dialecten eveneens ten dode opgeschreven lijken: er is in onze hoofden nog maar plaats voor één soort Nederlands naast het Engels.

We zien die ontwikkeling ook niet alleen maar in ons taalgebied. Ook Denen schijnen steeds meer moeite te hebben om Zweden te verstaan, en zelfs hoor je al af en toe dat Scandinaviërs onderling Engels spreken. In heel Europa beleven we een eigenaardige vorm van internationalisering die behelst dat men minder belangstelling heeft voor de naaste burens en meer voor het Angelsaksische centrum.

Wat moeten we aan deze ontwikkeling doen? Ik zou het niet weten. Om haar te stuiten, zou je in heel Noord-Europa een mentaliteitsverandering moeten bewerkstelligen. Mensen zouden meer plaats moeten maken in hun hoofd voor meerdere talen en meer vormen van dezelfde taal; een Nederlandse en een Vlaamse bijvoorbeeld, die natuurlijk nog steeds best onderling te verstaan zijn, ook zonder ondertitels. Aangezien dat allemaal waarschijnlijk niet gaat gebeuren, denk ik niet dat er over vijftig jaar nog een Nederlander zal worden uitgenodigd om in *Over taal* te schrijven – en als dat wel gebeurt zal de tekst van die Nederlander worden vertaald, of hij zal zich in het Engels uitdrukken.

Marc Van Oostendorp is senior-onderzoeker op het Meertens Instituut en bijzonder hoogleraar Fonologische Microvariatie aan de Universiteit Leiden. Deze tekst is een weergave van de presentatie die hij tijdens de viering van 50 jaar *Over taal* verzorgde.

e-mail: Marc.van.Oostendorp@meertens.knaw.nl

Dossier

Met open vizier. Meer aandacht voor taalvariatie in media en onderwijs in Vlaanderen

STEVEN DELARUE

De jaarlijkse VRT-Taaldag stond ook dit jaar weer garant voor talrijke toespraken, debatten en prijsuitreikingen, maar het was vooral de rede van taaladviseur Ruud Hendrickx die de dag nadien de kranten haalde. Hij kondigde een nieuw Taalcharter aan, waarin meer aandacht

zou zijn voor alle registers van het Nederlands. Naast de standaardtaal zouden ook (functioneel gebruikte) tussentaal en dialect een plaats op radio en tv krijgen.

Ook in het Vlaamse onderwijs verscheen recent met de conceptnota Samen taalgrenzen verleggen van minister Pascal Smet een nieuwe taalbeleidstekst. Daarin wordt de standaardtaal nog wel nadrukkelijk gepropageerd, maar hier en daar valt al een genuanceerdere blik op taalvariatie en tussentaal op te tekenen. Ooit waren de media en het onderwijs dé verspreiders van de standaardtaalnorm, nu lijkt tussentaal haar status als informele omgangstaal definitief te hebben verworven. Wat is er gebeurd? En hoe verhoudt dat beleid zich tot de praktijk?

De krantenkoppen van 26 oktober 2011, daags na de VRT-Taaldag, logen er niet om: 'VRT laat dialect toe', 'De standaardtaal overboord', 'Meer tongval is oké op de VRT'. De aankondiging van Hendrickx dat er een nieuw Taalcharter zou komen met een genuanceerdere blik op standaardtaal en taalvariatie, bracht een stroom aan (voornamelijk negatieve) reacties teweeg. Dat dialect en tussentaal door de grote poort worden binnengehaald en de standaardtaal overboord wordt gegooid, valt echter nergens te lezen in Hendrickx' toespraak (zie [http://](http://www.taalmail.net/teksten/toespraak_taaldag2011.pdf)

www.taalmail.net/teksten/toespraak_taaldag2011.pdf): hij pleit nog steeds 'principiële voor standaardtaal als de taal van de omroep', en wil dat 'VRT-medewerkers in hun publieke uitingen een aantrekkelijke, duidelijke en correcte standaardtaal [hanteren] die aangepast is aan het medium en de mediagebruikers'.

De VRT: van normbepaler naar normverspreider

Het geluid dat Hendrickx – en met hem de stuurgroep Taaladvies van de omroep – laat horen, is echter al fundamenteel anders dan in het Taalcharter dat Hendrickx in 1998 schreef bij zijn aantreden als taaladviseur. Daarin wordt een sterk gepolariseerd discours gehanteerd: tussentaal wordt voorgesteld als een hinderlijke variëteit die de succesvolle verspreiding en totstandkoming van de standaardtaal in de weg staat. Standaardtaal – weliswaar de *Belgische* variant ervan – is de norm, en de VRT wil een *normbepaler* zijn: 'De VRT wil de norm voor de Belgische variant van de Nederlandse standaardtaal zijn en blijven.' Hendrickx voorspelde toen ook dat tussentaal niet zou blijven bestaan: onder invloed van de verdere verspreiding van het Standaardnederlands, zou tussentaal plaatsruimen voor een informele standaardtaalvariëteit.

Die voorspelling is echter niet uitgekomen. De vraag naar een informele, algemeen bruikbare spreektaal is niet ingevuld door een (informele) standaardtaalvariëteit, wel door tussentaal. Hendrickx accepteert dat en stelt 'een verfijnder en gevarieerder taalbeleid' voor, waarbij de keuze voor een bepaalde taalvariëteit wordt verbonden aan het *medium* (gesproken taal op radio en tv is anders dan geschreven taal op de website), het *genre* (het journaal vereist een ander taalgebruik en -register dan een amusementsprogramma) en de *rol* (een kok

spreekt anders dan een nieuwsanker). Standaardnederlands blijft de norm in nieuws- en duidingsprogramma's zoals het journaal, maar dialect en tussentaal kunnen ook, als ze functioneel en niet-storend zijn voor de kijker. Hendrickx geeft zelf het voorbeeld van de kok Jeroen Meus, die in zijn kookprogramma een zeer tussentalig register hanteert. Meus' taalgebruik stoort de kijker niet, aldus Hendrickx: hij is immers in de eerste plaats *kok*, geen presentator of nieuwsverslaggever.

De VRT schuift daarbij de rol van normbepaler definitief van zich af, zo benadrukte Hendrickx ook in zijn bijdrage in het vorige *Over taal*-nummer: 'De omroep ziet zichzelf niet als een normbepaler, maar als een *normverspreider*. Hij verbindt er zich toe de standaardtaal zoals die door taalbewuste Vlamingen gesproken wordt als zijn presentatietaal te hanteren.' De VRT houdt vanaf nu voor haar taalgebruik dus rekening met de taal van haar kijkers en luisteraars. Vroeger was dat nog andersom.

Het onderwijs: schuchtere aanzetten tot meer taalvariatie

Ook in het Vlaamse onderwijs verscheen er onlangs een nieuwe taalbeleidstekst: de conceptnota 'Samen taalgrenzen verleggen' van Vlaams onderwijsminister Pascal Smet, die als opvolger moet dienen van de talenbeleidsnota van zijn voorganger en partijgenoot Frank Vandenbroucke. Die hanteerde in zijn eigen nota (uit 2007) een discours dat vergelijkbaar is met het VRT-Taalcharter van 1998: standaardtaal wordt consequent als intrinsiek superieur voorgesteld ('hoogstaand', 'rijk', 'correct', 'verzorgd'); tussentaal is 'krom en regionaal', 'slordig' en 'het gevolg van taalrelativisme en een laissez-fairehouding'. Standaardtaalbeheersing wordt er ook als dé oplossing voor elke vorm van taalachterstand en dus als brenger van gelijke kansen beschouwd. Andere talen (Turks, Marokkaans) en taalvariëteiten (tussentaal, dialect) zijn daarbij louter hinderpalen.

De reacties op Smets conceptnota in de pers waren vooral gericht op zijn ongebreidelde ambitie om de vreemdtaalkennis van kinderen en jongeren op te vijzelen. In de context van dit artikel laten we dat (weliswaar belangwekkende) aspect links liggen, om ons te focussen op de passages over het Standaardnederlands. In die passages lijkt het alsof Smet vooral het betere knip-en-plakwerk heeft uitgevoerd: net als bij Vandenbroucke blijft standaardtaalbeheersing de enige weg naar gelijke kansen. Wie geen Standaardnederlands beheerst en het ook niet wil leren, 'blijft in de beslotenheid van het eigen gezin of de eigen gemeenschap leven, en leeft – in

Vlaanderen – buiten Vlaanderen' (blz. 3). Soms klinkt Smet zelfs nog scherper dan Vandenbroucke: een thuistaal(variëteit) creëert voor Smet de facto een *taalarme* omgeving.

Tegelijk valt in een aantal passages op dat Smet zich tot enige gematigdheid heeft laten vermurwen: 'Elke taalverrijking is goed, ook die in thuistaal als dat een andere taal is.' Leerkrachten worden ook nadrukkelijk aangemoedigd om bij het lesgeven zo veel mogelijk vanuit de diverse talen, culturen en leefwerelden van leerlingen uit te gaan, en elke leraar krijgt als opdracht 'om het *taalkapitaal* van de kinderen en jongeren te valoriseren en op een constructieve manier in de klas aan te wenden' (blz. 5). Het is natuurlijk maar de vraag in hoeverre dat aanzetten zijn tot een bredere kijk op taalvariatie of enkele schamele kruimels in een vrij inconsistente beleidstekst.

De kloof tussen beleid en praktijk

Er lijkt dus een koerswijziging in taalbeleidsteksten: nadrukkelijk in die van de media, een schuchtere aanzet in die van het onderwijs. Het is echter belangrijk te beseffen dat een taalbeleid niet in een vacuüm werkt, en zich steeds verhoudt tot de praktijk. In die verhouding zijn drie aspecten van belang: (1) het beleid moet *verschillend* zijn van de praktijk, waarbij het de bedoeling is dat de praktijk verschuift in de richting van de door het beleid gewenste situatie, (2) die verschuiving moet *voordelig* zijn voor de betrokken partijen, en (3) de gewenste situatie zoals die in het beleid wordt weergegeven, moet *realistisch* zijn. Het is de vraag of aan die voorwaarden is voldaan in de hierboven beschreven taalbeleidsteksten, die eigenlijk nog steeds het Standaardnederlands vrij resoluut naar voren schuiven als de na te streven variëteit. Is *meer* standaardtaal ook altijd *beter*? In amusementsprogramma's of fictie voor volwassenen is dat blijkbaar niet meer zo rigoureuus het geval, maar het traditionele standaardtaalideaal blijft wél goeddeels overeind als het over jongeren gaat, zowel in Hendrickx' voorstel als in de nota van Smet. Is dat wel realistisch en voordelig? Met die vraag in het achterhoofd belichten we hierna uit elke taalbeleidstekst één jongerengerelateerd element, en vergelijken we dat met wat er in de praktijk gebeurt.

Welk Nederlands voor/in jongerenfictie?

Terwijl Hendrickx in zijn voorstel vrij open staat ten opzichte van het gebruik van de diverse registers van het Nederlands in fictiereeksen voor volwassenen, is hij formeel wat fictie voor jongeren betreft: 'Op Ketnet brengen we uitsluitend fictie in standaardtaal.'

Op die manier wil de zender de taalontwikkeling van het kind ondersteunen, maar hoe verhoudt Hendrickx' stellige uitspraak zich tot de praktijk? Birgid Feys onderzocht afleveringen van drie Ketnetfictiereeksen, telkens gericht op een specifiek doelpubliek, op de aanwezigheid van niet-standaardtalige (tussentalige) kenmerken. *Samson & Gert* richt zich op de jongsten, *W817* op oudere tieners en adolescenten, *Alexander!* op de jonge tieners daartussenin. Feys constateert dat in elk van die programma's tussentaalkenmerken voorkomen, al correleert dat aantal wel met de leeftijd van het doelpubliek: bij *Samson & Gert* gaat het om 8% van alle taaluitingen, bij *Alexander!* om 38%, bij *W817* om 39%. Afgezien van *Samson & Gert* zijn dat erg hoge cijfers, die de stelligheid van Hendrickx' bewering over standaardtalige fictie op Ketnet op losse schroeven zetten. Bij de cijfers van Feys moet wel opgemerkt worden dat de betreffende tussentaalkenmerken voor het overgrote deel fonologisch zijn: het weglaten van de begin-[h] (*[h]ij weet [h]et ook wel*) en de eind-[t] (*da[t] weet ze toch nie[t]*), de 'syncope' bij korte functiewoordjes (*laat iets weten a[l]s je ook meewil*) en de 'apocope' bij functiewoorden (*ma[ar] daar weet ik niks van*). Het is best mogelijk dat zulke zaken op termijn niet meer als tussentaal zullen worden (h)erkend – ze worden nu al algemeen gebruikt in vlotte spreektaal, ook in situaties waar standaardtaal verwacht wordt – en als dusdanig ooit deel zullen uitmaken van een 'informele standaardtaal'. Weliswaar niet *in de plaats van* tussentaal, zoals Hendrickx nog voorspelde in zijn Taalcharter, wel *naast* tussentaal.

Het taalgebruik van leerkrachten

Als 'het goede voorbeeld geven' aan de jeugd het gebruik van 'zuivere' standaardtaal inhoudt, blijken de media dus tekort te schieten. In het onderwijs is de leerkracht het rolmodel qua standaardtaalgebruik, een rol die hij van de overheid krijgt opgelegd: in zowel de beleidsnota's als de basiscompetenties van leerkrachten is 'het Standaardnederlands gebruiken' een belangrijke vereiste. Uit onderzoek blijkt echter dat leerkrachten daar over het algemeen niet in slagen. In het voorjaar van 2011 onderzochten 15 studenten van de UGent in het kader van hun bachelorscriptie het taalgebruik van leerkrachten uit het zesde leerjaar en het derde en zesde middelbaar, om op die manier na te gaan welke taalvariëteit(en) leerkrachten bij het lesgeven aan en communiceren met leerlingen gebruiken. Hun onderzoek fungeert daarbij als pilootstudie voor het doctoraatsonderzoek van de auteur van dit stuk. Uit de resultaten van de pilootstudie blijkt al vrij snel dat het met het gebruik van het Standaardnederlands, dat in zowel de nota van Vandenbroucke als die van Smet resoluut wordt gepropageerd als enige na te streven (en te gebruiken) variëteit, niet zo goed is gesteld. Van de 120 geobserveerde leerkrachten bleken er amper 3 zonder meer Standaardnederlands te spreken bij het lesgeven (2,5%), terwijl de 117 anderen (97,5%) in mindere of meerdere mate blijken gaven van tussentalige elementen, zij het fonologisch, morfologisch of syn-

tactisch.

Een realistisch, haalbaar en wenselijk beleid

Zowel in de media (jeugdfictie) als in het onderwijs (taalgebruik van leerkrachten) krijgen jongeren dus geen pure standaardtaal te horen, maar een amalgaam van standaardtalige en tussentalige kenmerken. Is dat een probleem? Niet per se. Uiteraard is het belangrijk om jongeren te blijven overtuigen van het belang van de kennis van het Standaardnederlands, maar in beleidsteksten mag de werkelijke taalsituatie in Vlaanderen niet uit het oog worden verloren. Dat lijken beleidsmakers nu stilaan te hebben begrepen: de VRT en het Vlaamse onderwijs blijven in hun beleid vasthouden aan het Standaardnederlands als streefdoel, maar zetten de deur open (al zet Smet ze maar op een kiertje) voor een respectvolle behandeling van andere taalvariëteiten. Dat zal op termijn een beleid opleveren met een realistisch, haalbaar én wenselijk doel waarnaar door televisiemakers, journalisten en leerkrachten gestreefd kan worden.

Literatuur

Delarue, S. (in voorbereiding). 'Standaardtaal of tussentaal op school? De paradoxale dubbele kloof tussen taalbeleid en taalgebruik'. In: *Studies van de Belgische Kring voor Linguïstiek* 6.

Feys, B. (2011). "Mama, mag ik TV zien?". *Een onderzoek naar welke variëteiten van het Nederlands worden gebruikt in kinder- en jeugdprogramma's*. Masterscriptie, UGent.

Hendrickx, R. (2011). 'Mensen die het kunnen weten. Vijftig jaar taalbeleid en taaladvisering'. In: *Over taal* 50, 132-134.

Smet, P. (2011). *Samen taalgrenzen verleggen. Conceptnota*. Beschikbaar op: http://www.ond.vlaanderen.be/nieuws/2011/doc/talennota_2011.pdf

Vandenbroucke, F. (2007). *De lat hoog voor talen in iedere school. Goed voor de sterken, sterk voor de zwakken*. Beschikbaar op: <http://www.klascement.net/talen/artikels/10034/?previous>.

Steven Delarue is assistent Nederlandse Taalkunde aan de vakgroep Taalkunde van de UGent.

E-mail: steven.delarue@ugent.be

Te boek

Het mooiste boekje

ALBERT OOSTERHOF

In 2006 ging Willy Martin met emeritaat als hoogleraar Lexicologie en Terminologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Sindsdien is hij bijdragen blijven leveren binnen zijn eigen onderzoeksterrein, maar nu ligt er voor ons een publicatie met een sterk persoonlijk karakter. *Voor de gelegenheid* is een bundel met eenendertig gedichten van Willy Martin, geschreven in de tien jaar rondom het emeritaat in 2006 en verschenen bij zijn zeventigste verjaardag. Het is bijzonder om te lezen hoe Martin zelf in het woord vooraf schrijft dat hij dit boekje beschouwt als het mooiste boekje dat hij in zijn lange carrière heeft mogen maken.

De bundel telt acht rubrieken. De eerste rubriek, *Jij*, bevat vier gedichten met een sterk persoonlijk karakter. In de beelden die erin worden opgeroepen wordt tegelijkertijd meer dan eens de hand zichtbaar van iemand die 'met woordkwesties' bezig is geweest:

'Zoals / een woord dat in een zin / ontbreekt / niet spoorloos is verdwenen / maar op de achtergrond blijft / (...) / zo / ben je in mijn geest / aanwezig / afwezig / en toch steeds gereed / zoals / een woord dat in een zin / ontbreekt.'

De seizoenen vormen een terugkerend motief. De tweede rubriek, *Zij*, bestaat bijvoorbeeld uit drie herfstgedichten: *Een herfst aan zee*, *November* en *De laatste bramen*. Deze gedichten zijn representatief voor het samengaan van de twee polen, de 'lichtheid' en de 'zwaarte', in deze bundel (zoals het ook in het woord vooraf wordt gedeut). Het gedicht *De laatste bramen* werd uitgekozen voor opname in de *Dagkalender van de Poëzie 2012*, uitgegeven door Meulenhoff:

'Dat in oktober / de laatste bramen / in de tuin / proberen nog wat zon te garen / veel zal het hen niet baten / vrees ik / (...) / Terwijl ik weer naar binnen loop / weet ik / wat zij mij straks / zal vragen: / of er nog bramen aan de struiken staan?'

De derde rubriek, *Het gezelschap van woorden*, bevat dichtertelijke observaties over taal, woordenschat en over woorden:

'Neem nu een woord als oma: / plots staat het daar / en heeft het zonder slag of stoot / een plaats veroverd / in ons hoofd.'

We vinden hier in dichtvorm een bespiegeling over het verschil in connotatie tussen de synoniemen 'oma' en 'grootmoeder':

'alleen, wanneer zij / in hun zomerjurken / aan de schoolpoort / staan te wachten / lijkt niemand onder hen / een grootmoeder van zestig / maar iedereen een oma / van amper / negenenvijftig / of omtrent.'

De bundel bevat gedichten in het Nederlands, gedichten in het Afrikaans, gedichten in het Nederlands waarin Afrikaanse woorden zijn verwerkt, zoals in *Het mooiste Afrikaanse woord*:

'Zelf hield hij veel / van *gramadoelas* / en van *kokerbome*, / van *appelliefies* / en van *uiegras* / van *wag-'n bietjie*, / *gaatjieslepel* / *skildpaddraffie*, / *kuiergas*.'

Zo wordt een verband zichtbaar met het lexicografische werk.

Er is ook een rubriek met gedichten die in het woord vooraf 'schaduwgedichten' genoemd worden: het gaat dan om vrije 'hertalingen'. Bijzonder is bijvoorbeeld de hertaling van een gedicht van Anton Van Wilderode (*September*) in het Afrikaans (*Okkerneute*).

De gedichten in de bundel gaan vergezeld van acht tekeningen van Anne van Herreweghen en vier schilderijen van Anna Potter. De gedichten, op fraaie wijze ondersteund door de tekeningen en schilderijen, leveren samen een bijzonder zelfportret op en vormen een prachtige aanvulling op het rijke taalwetenschappelijke werk van de auteur van deze gelegenheidsverzen.

Willy Martin, *Voor de gelegenheid. Gedichten*. Academia Press, 2011, ISBN 978 90 382 1824 3, 64 blz., 10 euro.

Te boek

Boeken voor de journalist in spe

ALBERT OOSTERHOF

Voor studenten journalistiek is er een breed aanbod van handboeken die hun de vaardigheden aanbieden om journalistieke verhalen te kunnen schrijven. Bij Noordhoff verscheen zowel *Basisboek journalistiek: Achtergronden, genres, vaardigheden* als *Basisboek journalistiek schrijven: voor krant, tijdschrift en web*. Coutinho heeft een derde basisboek op de markt gebracht (*Journalistiek schrijven: voor krant en vakblad*).

Het *Basisboek journalistiek* (vierde druk, 2007) profileert zich als hét standaardwerk over journalistiek sinds 1992. De auteurs Nico Kussendrager en Dick van der Lugt zijn beiden verbonden aan de School voor Journalistiek te Utrecht. Hun boek is vooral ook bruikbaar als naslagwerk. Het bevat de nodige definities van verschillende typen media en genres. Het eerste hoofdstuk geeft bijvoorbeeld een overzicht van de krant in al zijn facetten: Wat is een krant? Wat zijn de kenmerken van een krant? Daarnaast is er een overzicht van de geschiedenis van de krant, met vooral veel aandacht voor Nederlandse kranten. Op dit vlak helaas dus minder interessant voor Vlamingen. De hoofdstukken bevatten daarnaast steeds een aantal vragen en opdrachten, bijvoorbeeld: 'Noem de negen kenmerken van kranten.' Zo'n vraag is wel erg sterk gericht op het reproduceren van kennis.

Het *Basisboek Journalistiek* besteedt in vergelijking met het *Basisboek journalistiek schrijven* van dezelfde uitgever relatief veel aandacht aan andere vaardigheden dan pure schrijftechnieken. Zo handelt hoofdstuk 2 over organisationele aspecten van journalistiek werk. Het laatste hoofdstuk gaat over juridische en ethische aspecten, zoals het omgaan met anonieme bronnen en het toepassen van *hoor en wederhoor*. Wie zoekt naar definities, richtlijnen en regels over zowel taalgerelateerde als andere facetten vindt in het *Basisboek Journalistiek* de nodige bruikbare informatie.

De auteurs van het *Basisboek journalistiek schrijven* (2007), Henk Asbreuk en Addie de Moor, hebben

eveneens jarenlange ervaring met journalistiek schrijfonderwijs aan de Utrechtse School voor Journalistiek. Hun boek is minder encyclopedisch dan dat van Kussendrager en Van der Lugt en instrueert de student stap voor stap bij het schrijfproces. In hoofdstuk 1 worden de voorbereidende fasen van het schrijfproces doorlopen. In een paragraaf over de oriëntatiefase leert de student verschillende technieken om een haalbaar idee te bereiken. In een volgende paragraaf leert de student toewerken naar een tekstschema. Het tweede hoofdstuk bouwt hierop voort en bespreekt de fasen in het eigenlijke schrijfproces.

De schrijvers concentreren zich in de eerste twee hoofdstukken op één specifiek genre, het achtergrondverhaal. Zo kunnen ze hun instructies concreet toespitsen op de vereisten van één genre. Dat maakt dit (aanzienlijke) deel van het boek echter minder bruikbaar bij het schrijven van andere genres.

Het derde hoofdstuk gaat uitgebreid in op journalistieke stijl. Klassieke stijlproblemen worden hier gedetailleerd besproken. In het kader van een academische opleiding kan het interessant zijn dit hoofdstuk te bespreken in samenhang met experimentele studies zoals door Jan Renkema (over tangconstructies) en Aleth Bolt en Wilbert Spooren (over naamwoordstijl). Daaruit komt een genuanceerder beeld naar voren dan het bestaande negatieve oordeel over dit soort stilistische constructies. Er is natuurlijk een verschil in verantwoordelijkheid tussen wetenschappelijk en taaladviserend werk, maar het is relevant dergelijke nuances in het schrijfonderwijs aan te brengen.

De overige vijf hoofdstukken behandelen elk een specifiek thema, zoals kort schrijven voor de 'zappende lezer' en alle aspecten van het eindredactionele werk.

Bij Coutinho verscheen in 2006 een tweede herziene druk (tweede oplage) van *Journalistiek schrijven: voor krant en weekblad*. De auteurs zijn journalist en

docent communicatieve vaardigheden Henk Donkers (Nijmegen) en hoofddocent wetenschapscommunicatie Jaap Willems (VU Amsterdam). Zij menen dat er behoefte is aan een boek dat niet zoals de meeste handboeken bedoeld is voor dagopleidingen journalistiek. Hun boek richt zich op iedereen die een ander vak studeert of gestudeerd heeft en *daarnaast* journalistiek wil kunnen schrijven (wat in de praktijk voor een behoorlijk deel van de studenten geldt, ook in dagopleidingen).

Het boek richt zich dus op studenten die willen schrijven over wetenschap en technologie. In een eerste deel geven de auteurs de lezer een kijkje in hun eigen keuken. In het openingshoofdstuk beschrijven ze aan de hand van acht voorbeeldartikelen (artikelen in vakbladen, wetenschapsbijlagen van kranten ...) hun eigen manier van werken. De lezer krijgt dus vooral te zien hoe wetenschapsjournalisten tewerkgaan. Het tweede deel gaat in op enkele specifieke genres, zoals interviewartikelen en persberichten. Het illustratiemateriaal bestaat voor een belangrijk deel uit wetenschapsjournalistiek. In het laatste deel staan de auteurs stil bij achterliggende vragen, zoals ‘Waarom is journalistiek schrijven belangrijk voor wetenschappers?’ Ze gaan, net als het *Basisboek Journalistiek*, ook in op ethische en juridische aspecten. Duidelijk is dat de auteurs vooral studenten wetenschapsjournalistiek willen bereiken.

Ondanks de accentverschillen valt op dat de drie handboeken zich toch vooral richten op dezelfde markt. Ze gaan alle drie enigszins voorbij aan mondelinge vaardigheden, in de praktijk voor veel studenten het moeilijkste onderdeel. Verder is er weinig aandacht voor de Vlaamse journalistiek. Dat is jammer, omdat journalisten in de praktijk relatief gemakkelijk overstappen van Vlaamse naar Nederlandse media en omgekeerd. Het zou waardevol zijn om studenten expertise bij te brengen over zowel de Vlaamse als de Nederlandse journalistiek.

De drie basisboeken zitten dus deels in hetzelfde vaarwater. Voor studenten, toch al een minder vermogende bevolkingsgroep, ligt het niet voor de hand meer dan één basisboek aan te schaffen. De vraag is ook: aan wat voor stof hebben journalisten in spe behoefte? Hiervoor zijn de resultaten van een recent project van het Onderwijsontwikkelingsfonds van de Associatie K.U. Leuven relevant. Daarbij is in kaart gebracht welke vaardigheden nodig zijn om aan kwaliteitsvolle journalistiek te doen. In het voorjaar van 2011 verscheen het rapport *Nieuwsvaardig: Een crossmediale competentiematrix voor journalisten* door Michaël Opgenhaffen, Maarten Corten en Leen d’Haenens.

De kernvraag is wat de vereiste competenties bij een (beginnende) journalist zijn volgens het werkveld. In een enquête werd vijfhon-

derd journalisten naar hun mening gevraagd over een vijftigtal competenties. *Over taal* presenteerde in een ‘voorpublicatie’ van Opgenhaffen al enkele resultaten (*Over taal* 49, 5), waaruit blijkt dat journalistieke taalvaardigheid nog steeds erg belangrijk is voor een journalist. Uit het inmiddels gepubliceerde rapport komen ondanks de versnipperde resultaten een aantal duidelijke punten naar voren. In een lijst van 19 items (binnen de categorie ‘nieuws-garing’) scoren drie competenties die met schrijfvaardigheid te maken hebben (schrijfstijl, spelling, tekstopbouw) het hoogst. Interessant is daarnaast dat de competentie ‘spreekvaardigheid beheersen (articulatie, dictie)’ ook hoog scoort (plaats 5). Dat onderstreept nog eens het belang van mondelinge taalvaardigheid voor journalisten. Daar kan in de handboeken wel wat meer ruimte voor vrijgemaakt worden.

Dat laatste laat zien dat de resultaten van onderzoek zoals gepubliceerd in het rapport *Nieuwsvaardig* niet alleen relevant zijn voor opleidingsverantwoordelijken die hun opleiding willen afstemmen op de verwachtingen in het werkveld. De verzamelde praktijkervaringen zijn ook interessant voor samenstellers van basisboeken journalistiek, om optimaal gebruik te maken van de mogelijkheden die dit genre biedt aan journalisten in spe.

Nico Kussendrager en Dick van der Lugt. *Basisboek Journalistiek: Achtergronden, genres, vaardigheden*. Vierde druk. Groningen/Houten: Noordhoff, 2007, ISBN 978 90 01 51704 5, 436 blz., 46,85 euro.

Henk Asbreuk en Addie de Moor. *Basisboek journalistiek schrijven: voor krant, tijdschrift en web*. Groningen/Houten: Noordhoff, 2007, ISBN 978 90 01 50098 6, 467 blz., 45,85 euro.

Henk Donkers en Jaap Willems. *Journalistiek schrijven: voor krant en weekblad*. Tweede, herziene druk. Bussum: Coutinho, 2006, ISBN 90 6283 336 5, 502 blz., 45 euro.

Michaël Opgenhaffen, Maarten Corten, Leen d’Haenens. *Nieuwsvaardig: Een crossmediale competentiematrix voor journalisten*. Tiel: LannooCampus, 2011, ISBN 978 90 209 9896 2, 151 blz., 20 euro.

Te boek

Ja tarara!

NATALIE HULSEN

Een spitsvondig en vernuftig boek over taal, haar kronkels, haar problemen, haar klieverij, voor dagelijks gebruik en misbruik.' Dat staat te lezen op de cover van het boek *Ja Tarara En Andere Riteiten*. Auteur is Geert Stadeus, journalist en hoofdredacteur van Snoecks, het u misschien welbekende jaarboek met een verzameling van onder andere literatuur, kunst, reportages, foto's en mode. In acht hoofdstukken geeft Stadeus op een ietwat ludieke manier een overzicht van hoe we onze Nederlandse taal gebruiken, maar ook misbruiken.

Zo steekt hij met 'Misverstanden en liegebeesten' meteen van wal met een hoofdstuk over de kunst van het liegen waarin hij enkele vaak voorkomende leugentjes om bestwil aanhaalt. 'U hoort nog van ons' (helemaal niet, dus!) is er zo eentje. De waarheid niet vertellen doen we trouwens volgens wetenschappelijk onderzoek gemiddeld zeven keer per dag, en dan nog vaak om ons eigen hachje te redden, weet Stadeus te vertellen. Een eufemisme is daarvoor een handig middeltje.

Van leugens gaat het in 'Beetjes en weetjes' naar een allegaartje van wetenswaardigheden over taal. Eigenlijk iets te veel beetjes, waardoor dit hoofdstuk – en eigenlijk het hele boek – nogal een chaotische indruk nalaat. Actueel is Stadeus wel, want hij haalt er ook sociale netwerksites als Facebook en Twitter bij, die heel wat nieuwe woorden en een apart taalgebruik opleveren. Jammer echter dat hij zich niet beter geïnformeerd heeft als hij op het einde van dit hoofdstuk onterecht stelt: 'Het Nederlandse Genootschap Onze Taal ging ooit op zoek naar de mooiste vrouwennamen.' Die zoektocht naar de mooiste (en grappigste) namencombinaties in het Nederlandse taalgebied mag niet *Onze Taal*, maar wel het tijdschrift over taal, tekst en communicatie dat momenteel voor u ligt, *Over taal*, op zijn palmares schrijven!

Na een kort en snel vergeten hoofdstukje over vloeken met taal staat Stadeus even stil bij het gebruik van woorden uit andere talen. Dat levert bij momenten erg grappig geschreven stukjes op, waarin de auteur zijn ongezouten mening geeft. Neem nu de volgende beschrijving van de beweging Terug Plezant, die het Vlaamse *plezant* wil beschermen tegen de opgang van het te Hollandse

leuk: 'Die is vast ooit begonnen als een plezant idee op café, maar is helaas bij het bestellen van het laatste rondje niet met het spelwater mee de afvoer ingezogen.' Of ook, in het vijfde hoofdstuk, over hoe kinderen nieuwe woorden verzinnen: 'Wie zich een dagje ophoudt op de speelplaats van een school, leert meer nieuwe woorden dan Bart De Wever bij een bezoek aan de biowinkel.'

Hoofdstuk zes zoomt dan weer in op 'Dienstmededelingen en wervende woorden' (met als hoogtepunten: GEEN HETE AS!!! (op een vuilnisbak op een kerkhof) en vielHAARmonie als naam van een Duitse kapperszaak). In het plezante hoofdstuk 'Welletjes met spoorden' passeren onder andere palindromen ('En er is ananas, Irene'), bommelwoorden (puberaal), koeterwaals gebrabbel (supercalifragilisticexpialidocious) en catchphrases ('Voor mij nen dagschotel') de revue.

In het slothoofdstuk gaat Stadeus in op correct en verzorgd taalgebruik. Zo haalt hij onder andere onder het tussenkopje 'Doodt of levendt' de dt-regel aan en de emotionele reacties die fouten tegen deze regel oproepen: 'Iedereen zondigt wel eens tegen de regel, zelfs wie hem beheerst.' Maar toch is volgens Stadeus 'de dt-regel eigenlijk niet moeilijk. Blijkbaar missen velen evenwel het grammaticale gevoel dat maakt dat je de regel onbewust toepast, en regent het fouten zodra de aandacht wat verslapt.' Dat overkwam dan wellicht ook de auteur, die naast twee dt-fouten in dit boek ook nog een hele reeks andere spelfouten neerpende.

Ja Tarara En Andere Riteiten is best wel een bij momenten grappig geschreven boekje, met hier en daar leuke wetenswaardigheden. Maar meer dan dat is het ook niet.

Geert Stadeus, *Ja Tarara En Andere Riteiten*. Uitgeverij Van Halewyck, 2011, ISBN 978 94 613 1074 3, 208 blz., 12,50 euro.

Column

Hoe noem je zo'n dingetje?

HUGO BROUCKAERT

Waarom al die drukte rond het vlinderakkoord, de parachute-moord, de obesitasregering en het schouder surfen als mogelijke woorden van het jaar, terwijl kleine dingen die in ons leven ingrijpen en al jaren bestaan geen naam hebben?

Kees van Kooten sprak ooit zijn ongenoegen uit over het feit dat er geen woord bestaat voor het plukje haar, die stoppeltjes op een paar vierkante millimeter die bij een man door een kleine onachtzaamheid bij het scheren ergens tussen wang en kin blijven staan.

Dat ongemak overkomt mij ook en ik stel dat telkens vast nadat ik 's ochtends het huis verlaten heb. Dat kleine stukje baard, nauwelijks die naam waard, begint me dan te hinderen, ik ga eraan pulken, ik word nerveus in het besef dat ik voor de avond niet thuis zal zijn, het dingetje wordt in de loop van de dag langer, ik begin te denken dat iedereen het opmerkt, ik wend mijn gezicht af van mijn collega's en als ik de straat op moet probeer ik, met opgeslagen jaskraag dicht langs de huizen schuifelend, mijn kin te verbergen. Kortom, het maakt mijn dag stuk. Iedereen weet dat het correct benoemen van een pijnlijk ongemak al de helft van de genezing is, maar dat dingetje heeft geen naam en dus blijft het me achtervolgen.

Ik kan ook hele nachten piekeren over een stukje zeep. Is het u nog niet opgevallen dat toiletzeep bij het afnemen in volume na intensief gebruik langzaam maar zeker een kloofje begint te vertonen, overlans? Dat kloofje wordt breder en groter en doet uiteindelijk het resterende blokje zeep in twee stukken splijten. Hoe heet zoiets? Ik zou het een zeepkloof noemen, maar het staat niet in het woordenboek. Er bestaat een tepelkloof, een gletsjerkloof en een generatiekloof, maar zo een stukje zeep, toch helemaal geen zeldzaamheid, zou

dan geen naam mogen hebben? Een cultuurkloof, als je 't mij vraagt.

Onlangs heb ik na jaren dubben en kniezen de naam gevonden van het minuscule plastic of metalen kokertje, buisje of stiftje dat aan de beide uiteinden van een schoenveter zit om te verhinderen dat de veter uitrafelt, zodanig dat het moeilijk wordt om diezelfde veter door de vetergaatjes te krijgen.

Tijdens nachtenlang tobben en afwegen heb ik de encyclopedische toelichting hierboven vrij nauwkeurig kunnen formuleren, zonder echter het juiste woord ervoor te kennen.

Het vrat aan mij. Ik moest de term vinden. Ik dwaalde overdag rond, op zoek naar schoenveterfabrieken, en moest vaststellen dat die niet prominent in het straatbeeld aanwezig zijn; de Gouden Gids maakt er evenmin gewag van.

Tijdens een van mijn slapeloze nachten las ik dat in Roemenië in een Keltisch vorstengraf uit de vierde eeuw voor Christus een maliënkolder werd ontdekt. Een malie, dat was het natuurlijk! Het typische woord voor metalen ringetjes en kokertjes. Maar dan zijn er ook de met metalen ringetjes versterkte vetergaatjes, de oogjes waar de malies door moeten. Volgens het woordenboek zijn ook die kleinodiën maliën! De twijfel slaat weer toe. Zoveel dingen die malie heten? Aan een paar schoenen! Alweer onrustig woelen, piekeren, en praten in mijn slaap.

Bij het ontbijt vraag ik aan mijn vrouw: kun je een malie door een malie halen? Waarom niet, zegt zij monter, je kunt toch ook een doosje in een doosje stoppen.

Niet te verbazen dat zij 's nachts slaapt als een roos.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Wat betekenen de onderstaande woorden?

1. orleaan
 - a) inwoner van Orléans
 - b) geelachtig rode kleurstof bereid uit de vruchthuid van de anattoboom
 - c) blaasinstrument met dubbelriet en lage toon, uit de renaissance
2. daviaan
 - a) veiligheidslamp voor mijnwerkers
 - b) goudgulden van David van Bourgondië, bisschop uit de 15de eeuw
 - c) kleine rugzak voor dagtochten
3. uienkruier
 - a) iemand die een vracht uien vervoert met een kruiwagen
 - b) plat en breed stokbrood met uien en kaas
 - c) iemand die veel ui gebruikt bij het bereiden van maaltijden
4. yogini
 - a) mayonaise op yoghurtbasis
 - b) roomijs met yoghurtsmaak
 - c) beoefenaarster van yoga
5. tapageus
 - a) rumoerig
 - b) wantrouwig
 - c) spaarzaam
6. drone
 - a) Napolitaanse bedelaar
 - b) op afstand bestuurde helikopter of vliegtuig
 - c) houten blaasinstrument met twee kleppen

II. Voeg een woord toe en rijg de woorden aan elkaar.

1. afhaal soep
2. droom droom
3. kleur verkoop
4. nieuw jaar
5. water bom
6. room pan

III. Welk woord is correct gespeld?

1. a) AHA-effect
b) aha-effect
2. a) zoetjesaan
b) zoetjes aan

3. a) Oudegyptisch
b) Oud-Egyptisch
4. a) ballorig
b) balorig
5. a) benedictijn
b) Benedictijn
6. a) Frans-Guyana
b) Frans Guyana

IV. Vul - indien nodig - de accenttekens aan.

1. assemblee
2. specialite
3. reverence
4. ragout
5. maitresse
6. varietenummer

V. Zoek het beroep in de onderstaande anagrammen.

1. Gerd Kuis - Venlo
2. Geraard Deus - Werchter
3. Ton Tussac - Bellingen
4. Rune W. Cruit - Zemst
5. Marga Ginnet - Marke
6. Vera Hein - Breda

OPLOSSINGEN

I. 1b / 2a / 3b / 4c / 5a / 6b
II. 1. maaltijd / 2. wens / 3. kaart / 4. bonus / 5. verf / 6. sans
III. 1b / 2a / 3a / 4b / 5a / 6a
IV. 1. assemblee / 2. specialité / 3. reverence / 4. ragout / 5. maitresse / 6. varieténummer
V. 1. verloskundige / 2. gerechtsdeurwaarder / 3. belastingconsulent / 4. zweminstrucateur / 5. marketingmanager / 6. havenarbeider